

Kraj srpske paradržavne vlasti u Hrvatskoj kroz tjedni jugoslavenski tisak

Napisi u tisku imaju iznimnu vrijednost jer su izvorno gradivo koje omogućuje analizu oblikovanja javnog mnijenja, a samim su time i dobar metodološki obrazac za istraživanje i utvrđivanje pojedinih procesa ili događaja. Sukladno tomu, za analizu onoga što je od cjeline zbivanja oko hrvatske oslobodilačke vojno-redarstvene operacije *Oluja* prezentirano čitateljstvu u Saveznoj Republici Jugoslaviji i na koji način, vrijedni su članci iz jugoslavenskoga tiska. U ovom radu prikazan je reprezentativan uzorak tjednih izdanja jugoslavenskoga (srbijskoga i crnogorskoga) tiska – *Intervju*, *Nin*, *Vojska* i *Monitor* – u razdoblju od srpnja do studenoga 1995. koji govore o operaciji *Oluja*, odnosno o događajima koji su joj prethodili kao i o posljedicama *Oluje*. Izvješća i analize u srbijskom tisku upotpunjena su uvidom i analizom povijesnih izvora srpske provenijencije koji se čuvaju u Hrvatskome memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata.

Uvod

U analizi prikaza kraja paradržavnih vlasti u Hrvatskoj, uz izvorno gradivo, korišten je jugoslavenski tjedni tisak: *Intervju*, *Nin*, *Vojska* i *Monitor*. To su listovi slične političke orijentacije koji su ostvarili znatan utjecaj u jugoslavenskim razmjerima, kao i kod Srba u BiH i Hrvatskoj. Tjednik *Nin* politički je časopis s dugogodišnjim iskustvom izlaženja u Jugoslaviji od 1951. godine i za vrijeme rata davao je širi prikaz svjetske i srpske političke stvarnosti sa stajališta službene politike u Srbiji. Beogradski časopis *Intervju*, koji izlazi od 1981. godine, u svojim je prikazima stavljao težište na dnevno-političke događaje, a svojim je stilom pisanja bio namijenjen širem čitateljstvu. U izdanju novinsko-izdavačke ustanove *Vojska* od 1992. počeo je izlaziti časopis *Vojska*. Časopis je bio vojne provenijencije te je davao prikaz vojnih analiza i prikaze vojnih ciljeva vlade, ali sa senzacionalističkim stilom pisanja. Crnogorski tjednik *Monitor* pokrenut je 1990. godine u tadašnjem Titogradu. Bio je to časopis proturežimske orijentacije u odnosu na službenu i većinsku politiku Crne Gore koja je slijedila politiku službenoga Beograda. Manji dio analiza u članku upotpunjen je tjednikom *Vreme*, čija su mi dva broja bila dostupna. Časopis *Vreme* pokušao je komentirati događaje rata što nezavisnije i objektivnije, no imao je vrlo malo potpore u nacionalističkom

okruženju toga vremena te samim time i manji utjecaj na javno mnijenje.

U ovom članku u središtu je zanimanja kontekst vojno-redarstvene operacije *Oluja*, kao ključni događaj koji je promijenio odnos snaga i stvorio novu geopolitičku realnost, osim što je Hrvatskoj omogućio teritorijalnu cjelovitost i spriječila novu tragediju i humanitarnu katastrofu nad stanovništvom bihačke enklave i Zapadne Bosne, omogućila je zajedničku ofenzivu hrvatskih snaga i Armije BiH protiv snaga bosanskih Srba. Porazi srpskih snaga u Hrvatskoj i BiH otvorili su put političkim pregovorima i postizanju Daytonškoga mirovnog sporazuma za BiH te Erdutskog sporazuma kojim je mirno reintegriran preostali dio okupiranog teritorija RH (Hrvatsko podunavlje). Zbog svega toga *Oluja* je predmet brojnih rasprava i analiza. Među njima su i analize posljedica srpske pobune u Hrvatskoj za stanovništvo iz bivših okupiranih područja u Hrvatskoj, te pitanja političke i vojne odgovornosti za odlazak dijela srpskoga stanovništva iz Hrvatske uoči i tijekom *Oluje*.

S obzirom na teme ovdje navedenih članaka iz srbijanskog tiska i njihov kronološki slijed, rad je podijeljen na nekoliko sadržajnih cjelina:

- O *Planu Z-4*,
- O Drugoj bihačkoj krizi i operaciji *Ljeto 95*,
- O Hrvatskoj vojsci,
- O uzrocima poraza „SVK“,
- O izostanku vojne pomoći „RSK“,
- O evakuaciji civila i povlačenju vojske iz „RSK“,
- O tragediji izbjegličkih kolona,
- O prijedlozima za kraj rata u BiH i Erdutskom sporazumu,
- O Haškom sudu, O progonu nesrba.

Cjeline koje su naznačene, tj. događaji koji se odnose na njih, imali su ključnu ulogu u daljnjem raspletu zamršenih odnosa na prostoru Hrvatske, Bosne i Hercegovine kao i Jugoslavije. *Plan Z-4* nudio je Srbima u Hrvatskoj široku autonomiju, a njegovo odbijanje od srpskog rukovodstva naznačilo je prekretnicu koja je završila vojno-redarstvenom operacijom *Oluja*. Kao posebna cjelina obrađene su Druga bihačka kriza i operacija *Ljeto 95*, koje su omogućile zajedničku ofenzivu hrvatskih snaga i Armije BiH protiv snaga bosanskih Srba. Poseban dio odnosi se na rasprave o Hrvatskoj vojsci, tj. usporedbi odnosa snaga na bojištu, te brzom porazu snaga „SVK“. Najveći dio prostora posvećen je analizama o razlozima pada „RSK“, njezinu rukovodstvu i izostavljenoj pomoći JA, u čemu je većina uredništva tražila razloge poraza, kao i nizu uzročno posljedičnih veza koje su uslijedile: o evakuaciji civila, povlačenju vojske i tragediji izbjegličkih kolona. Zadnja je cjelina vezana za pitanje odnosa snaga u BiH te za pitanje mirne reintegracije okupiranoga dijela Hrvatske kao i konsolidiranje položaja Srba. Postignut položaj Srba u BiH utjecao je i na položaj Jugoslavije te odnos prema Haškom

sudu kao i daljnjem geopolitičkom odnosu snaga na prostoru bivše Jugoslavije.

Svrha ovog rada je analizom tjednoga jugoslavenskog tiska prikazati formiranje i raspoloženje javnoga mnijenja u Jugoslaviji u odnosu na zbivanja koja su odredila kraj rata u Hrvatskoj i BiH. Uz analizu tjednog tiska, rad prikazuje i kraj postojanja paradržavne vlasti kroz izvorne dokumente pobunjenih Srba u Hrvatskoj te memoarskog gradiva samih sudionika tih zbivanja.

O „Planu Z-4“

U siječnju 1995. međunarodna zajednica – Ujedinjeni narodi, Europska zajednica, SAD i Rusija ponudile su zaraćenim stranama u Hrvatskoj „Nacrt sporazuma o Krajini, Slavoniji, Južnoj Baranji i Zapadnom Srijemu“, poznat kao „Plan Z-4“, kojim se pokušala provesti mirna reintegracija hrvatskih okupiranih područja u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske. No, stvarno prihvaćanje bilo koje mirovne inicijative o reintegraciji „Krajine“, pa tako i „Plana Z-4“, kojim je međunarodna zajednica Srbima htjela osigurati široku autonomiju, zapravo državu u državi, krajinskom rukovodstvu bilo je neprihvatljivo od samoga početka njezina stvaranja. Stav vodstva pobunjenih Srba u Hrvatskoj o tom pitanju istaknuo je Milan Babić već 1991. godine: „S obzirom na naše opredjeljenje i odlučnost za obranu Krajine koji su apsolutni, uvjeravam vas da ćemo mi u Krajini prije izgnuti ili se iseliti iz Krajine u Evropu nego što ćemo pristati na bilo kakav život u bilo kojoj državi Hrvatskoj. Za ovaj svoj stav ja imam potvrdu u plebiscitarnoj, stoprocentno izraženoj, volji srpskog naroda u Krajini. Tu volju, da vas podsetim na tu činjenicu, do sada smo dva puta ispitivali“.¹

Stav Vlade „RSK“ nije se promijenio ni četiri godine kasnije kada je Vlada na izvanrednoj sjednici definirala svoja polazišta prema Plana Z-4 navodeći: „RSK je suverena država srpskog naroda i svih građana koji u njoj žive, nije u sastavu nikakve države Hrvatske, te neće prihvatiti nikakav aranžman UN koji bi je mimo njene volje doveo u takav položaj“.² Iz navedenoga bilo je jasno da krajinsko rukovodstvo nije bilo spremno prihvatiti nikakav oblik „Plana Z-4“. U isto vrijeme, neposredno prije Oluje, časopis Nin u članku Vojislava Koštunice govori o međunarodnom položaju Jugoslavije te kritizira međunarodnu zajednicu i njezinu mirovnu inicijativu kao i srpsku opoziciju ističući: „Srbija preko Drine je sporna, Velika Srbija, a Srbija do Drine, po mogućnosti na severu i jugu skraćena za glavu i noge – prava, dozvoljena Srbija. Naravno od kada je nastala Jugoslavija,

¹ HR-HMDCDR, 2, Paradržavne i paravojne postrojbe na okupiranom području RH 1990.–1995., RSK, Izvodi iz izlaganja Predsjednika Vlade SAO Krajine dr. Milana Babića, nedatirani dokument iz 1991, kutija 483.

² HR-HMDCDR, 4, Vlada RSK, Izvanredna sjednica Vlade RSK, održana 30. III. 1995. u Kninu, kutija 19.

Srbija je jedan i nedjeljiv prostor s obje strane Drine, a Srbi i ovdje i tamo jedan i isti narod. Ma šta mislili i govorili strani i domaći mirotvorci, mir se može pre uspostaviti prihvatanjem ove prirodne činjenice nego njenim odbacivanjem“.³

No, s obzirom na političku realnost, prije svega na činjenicu da je Republika Hrvatska bila međunarodno priznata država, „Plan Z-4“ bio je maksimum koji je međunarodna zajednica mogla ponuditi Srbima u Hrvatskoj. To je shvatio i tada vodeći oporbeni političar u Srbiji Vuk Drašković koji je u jednom intervjuu, na konstataciju novinara da „*Hrvati nikada neće pristati na takav status Krajine*“ (na status države u državi, op. A. H. T) odgovorio: „*Hrvati neće pristati na takav status Srpske Krajine (status države u državi, op. A. H. T) sve dotle dok Srbi odbijaju da prihvate jednu povoljnu, ne do kraja savršenu, ponudu međunarodne zajednice. Onog trenutka kada Srbi prihvate mirovni plan Z-4, neće proći ni nekoliko meseci, Tuđman će ga prihvatiti i sazvati Sabor, promeniti Ustav, jer drugog izbora neće imati. (...) Molim vas, imaš svoje sudstvo, kompletnu lokalnu vlast, isključivo srpsku zastavu, himnu, srpsku monetu, svoj parlament, svoju vladu, svog predsednika Krajine, imaš čak i pravo na međunarodne ugovore, imaš čak i pravo da, ako želiš, uzmeš državljanstvo Srbije i Crne Gore. Pa šta je to nego država u državi, samo što ovog časa to još ne sme javno da se kaže, ali će to, za koju godinu, postati realnost*“.⁴ Osim himne, koju Vuk Drašković napominje kao još jednu potvrdu državnosti, ostale njegove navode u intervjuu najvećim dijelom potvrđuje izvorni Nacrt „Plana Z-4“ koji je bio ponuđen krajinskom rukovodstvu.⁵

Iako je o navedenom nacrtu Sporazuma (Plan Z-4) trebalo još raspravljati prije njegova konačnog prihvaćanja, znakovito je da je ovako široku autonomiju koja je bila ponuđena u nacrtu krajinsko rukovodstvo odbilo bez razmatranja. Način odbijanja nacrtu Sporazuma opisao je ruski veleposlanik Leonid Kerestedžijanc u intervjuu danom dvanaest godina kasnije. On je zajedno s američkim veleposlanikom Peterom Galbraithom sudjelovao u pregovorima između hrvatske i srpske strane oko prihvaćanja Sporazuma. Naime, nakon što je nacrt Sporazuma nevoljko prihvatio predsjednik Tuđman, shvativši ga početkom potrage za konačnim rješenjem krize, pregovarači su bili sigurni da će vodstvo pobunjenih Srba u Hrvatskoj prihvatiti Sporazum. No, to se nije dogodilo, pa Kerestedžijanc govori o doživljenom iznenađenju i šoku koje je kod njega izazvalo krajinsko rukovodstvo odbivši Sporazum. Zbog toga je, navodi isti, otvoreno rekao Milanu Martiću da je odbijanjem Sporazuma potpisana smrtna presuda Krajini i srpskoj nazočnosti na tom području.⁶

³ HR-HMDCDR, 4, Vlada RSK, Izvanredna sjednica Vlade RSK, održana 30. III. 1995. u Kninu, kutija 19.

⁴ I dalje za veliku Srbiju, Intervju (Beograd), 21. VII. 1995, 13.

⁵ HR-HDA, Ured Predsjednika. Nacionalne manjine, fascikl 902/17.

⁶ Rusija je bila na strani Hrvatske, Jutarnji list, 17. II. 2007, 34-35.

Događaji koji su uslijedili ubrzo nakon toga – operacije *Bljesak*, *Ljeto 95* i *Oluja* – pokazuju da je bio u pravu. Nakon gubitka Zapadne Slavonije u *Bljesku*, početak kraja „RSK“ bio je uspjeh hrvatskih oružanih snaga u operaciji *Ljeto 95*. Drži se da je sudbina Knina zapečaćena upravo ulaskom hrvatskih vojnika u Bosansko Grahovo i Glamoč.

Zaključno se može reći da je srbijanska javnost kao i političko rukovodstvo Krajine odbacilo „Plan Z-4“ u kojem bi se „RSK“ našla u sastavu Republike Hrvatske, neovisno o širokoj autonomiji koja je bila ponuđena, a službena srbijanska politika prešutno je dala podršku krajiškim Srbima i njihovu odbacivanju mirovne inicijative. Uredništva časopisa nisu podržala „Plan Z-4“, a takav se stav ubrzo nakon *Oluje* promijenio i kod službene srbijanske politike i šire javnosti. Kao što se dalo iščitati iz jugoslavenskog tiska, propuštena prilika pokušala se nadoknaditi na primjeru bosanskih Srba te konačnim odbacivanjem ideje o ujedinjenju svih srpskih zemalja i prihvaćanju Daytonskog sporazuma.

O Drugoj bihaćkoj krizi i operaciji Ljeto '95

Tjedni srbijanski tisak u srpnju 1995. pratio je tijek operacije *Ljeto '95* u kojoj su hrvatske postrojbe, nakon što su 22. srpnja 1995. predstavnici Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, odnosno Federacije BiH, u Splitu potpisali Sporazum o suradnji (s posebnim naglaskom na vojnu suradnju), oslobodile oko 1600 km² teritorija BiH (uključujući gradove Bosanskog Grahova i Glamoč), čime su stvoreni uvjeti za oslobađanje Knina i okupiranog područja Dalmacije. Operaciji *Ljeto '95* prethodilo je srpsko zauzimanje zaštićenoga područja Srebrenice i Žepe u BiH, nakon čega je ubijeno oko 8.000 Bošnjaka. Istodobno su pojačani srpski napadi na Bihać („Druga bihaćka kriza“). Pokretanjem „odlučujuće“ srpske ofenzive na Bihać zaprijetila je realna opasnost od nove tragedije „srebreničkih“ razmjera i nove humanitarne katastrofe te jačanje pozicije srpskih snaga i stvaranje jedinstvene srpske države na okupiranom prostoru RH i BiH – „Ujedinjene Republike Srpske“.

Zbog iznimnoga strateškog značaja Bihaća te područja Bosanskog Grahova i Glamoča srbijanski mediji opširno su izvještavali o tim događajima. Tako se u izdanju srbijanskog tjednika *Nin* od 4. kolovoza 1995. koji je otisnut neposredno prije operacije *Oluja* analiziraju događaji u BiH: zauzimanje Glamoča i Grahova od Hrvatske vojske te njezina uloga i snaga, kao i mogući rasplet događaja. Posebna je pažnja posvećena geopolitičkom značaju tih dvaju gradova za RSK, jer je s tim zauzimanjem prekinuta vitalna prometnica Knin – Drvar, te pitanju daljnjih vojnopolitičkih događaja u BiH i Hrvatskoj. U članku Sedma vojska ističe se značaj Bihaća i njegova ključna uloga u ratovanju i daljnjem razvoju događaja u BiH i Hrvatskoj. To je potkrijepljeno pisanjem *The Independenta*, prema kojemu bi pad bihaćke zaštićene zone u ruke bosanskih Srba bio kolosa-

lan i možda smrtonosan udar čitavoj operaciji UN-a.⁷ Pisanje medija o stanju u Bihaću i njegovoj mogućoj sudbini potvrđuju dokumenti srpske provenijencije. Primjerice, u dokumentu Glavnoga štaba SVK iz srpnja 1995. navodi se sljedeće: „*Na teritoriju Cazinske Krajine snage 5. Korpusa trpe gubitke od snaga SVK i Narodne obrane Zapadna Bosna. Među stanovništvom i delom snaga 5. K zavlado je kaos, humanitarna situacija približava se katastrofi*“.⁸ O namjerama srpskih snaga u „Bihaćkom džepu“ jasno govori i izjava Ratka Mladića dana prilikom posjeta Kninu u srpnju 1995. da će „*muslimani nastaviti provocirati sve dotle dok ne budu poraženi kao u Srebrenici i Žepi*“.⁹

Ofenziva Srba na bihaćku enklavu u srpnju 1995. pod nazivom *Mač '95*. nanijela je teške gubitke 5. korpusu Armije BiH. Nakon napada srpskih snaga na Cazin 19. srpnja 1995. činilo se da je pad Bihaća u srpske ruke neminovan. O složenosti situacije u kojoj se našao Bihać svjedoči izvještaj Komande 5. korpusa Armije BiH i Zapovjedništva Glavnog štaba HVO-a upućen Veleposlanstvu BiH u Zagrebu: „*Trpimo velike gubitke usljed siline udara, a ponestaje i sredstava. Među stanovništvom je zavlado panika, a veliki je broj žrtava. Agresor na pravcima napada koristi sve po sistemu 'spržena zemlja' uz upotrebu bojnih otrova. Molimo Vas da što hitnije poduzmete mjere*“.¹⁰

No, pojačani napadi hrvatskih snaga na grahovsko-glamočkom pravcu oslabili su pritisak srpskih snaga na Bihać, posebice nakon ulaska hrvatskih vojnika u Glamoč i Bosansko Grahovo. U pojedinim člancima u srbijanskom tisku, koji su potkrijepljeni izjavama stranih analitičara, napredovanje HV-a Dinarom i Livanjskim poljem uočeno je kao realna prijetnja Kninu. U Ninu je navedena izjava koju je u *Nezabadsag*, jednom od vodećih mađarskih listova, dao analitičar Endre Aczel prema kojem „*Hrvati u Bosni ne osvajaju teritorij, već zauzimaju položaje radi mogućeg povrata svog teritorija u Hrvatskoj*“.¹¹ Takav rasplet događaja mogao se iščitati i u članku *Bihaćka stupica* u kojem se analizira pad Glamoča i Grahova te se kao mogućnost spominje i napad HV-a na Jajce, Drvar i Knin. Opisujući navedene događaje, autor se pita je li general Mladić predvidio tu mogućnost, ističući gomilanje hrvatskih snaga prema BiH. Nadalje se ističe kako je zauzimanjem Grahova, strateški iznimno važnog grada, HV izolirao Knin i presjekao veze s bosanskim Srbima. Govoreći o ulozi Srbije i jugoslavenske vojske u daljnjim događajima, autor se u zaključku pita hoće li se Srbija otvoreno uključiti u rat bude li to potrebno. U istom članku, u dijelu koji nosi podnaslov

⁷ Sedma vojska, Nin, br. 2327, 4. VIII. 1995, 11.

⁸ HR-HMDCDR, 6, Glavni štab Srpske vojske Krajine, 2-2892-1/1995.

⁹ HR-HMDCDR, 2, Paradržavne i paravojne postrojbe na okupiranom području RH 1990.–1995., RSK, kutija 4207.

¹⁰ MARIJAN 2007, Dokument br. 28.

¹¹ Sedma vojska, Nin, br. 2327, 4. VIII. 1995, 10-11.

Korak ka Kninu, analiziraju se i razrađuju mogući scenariji: „osvajanje Krajine ne bi trebalo trajati dugo, najviše tjedan dana. Akcija u zapadnoj Slavoniji bila je uvertira, Bihać je prekretnica, a RH u predratnim granicama trajna je ambicija vlasti“. Pozivajući se na analize hrvatskih geopolitičara, list dalje piše kako se „Hrvatska odlučila za model obrane preko BiH, a ako Srbi izaberu borbu, dočekat će ih ojačana i modernizirana hrvatska oružana sila. Ukoliko se, naime, spirala rata iz Bosne zavrti i u Hrvatskoj, bila bi to zlatna šansa za blitz krieg u Krajinama“. Svjestan značenja Bihaća za obje strane, autor ističe da Hrvatska ne bi smjela izgubiti Bihać jer bi se time izgubila veza sa Splitom. S druge strane, Srbija preko Bihaća može kontrolirati Zadar i cijelu Dalmaciju i jedino se preko Bihaća može povezati Banja Luka i Knin, što je višegodišnji srpski plan od kojega strahuje Hrvatska.¹² Neovisno o određenim pokazateljima mogućega napada na „Krajinu“ i samoga autorova predviđanja, očekivanja srpske javnosti bila su da će cijela vojna operacija završiti na području Bosne, tj. na pitanju Bihaća, a u eventualnu napadu na „Krajinu“ očekivala se neizostavna pomoć bosanskih Srba i Beograda.

Istoga datuma, 4. VIII. 1995. u crnogorskom tjedniku Monitor, u članku Pakao na Dinari, napominje se da na obje strane postoje izgrađene vojne strukture i da je dominacija Srba sve manje uvjerljiva. Prema riječima autora, Srbi su napravili veliku pogrešku što su još prije dvije godine objavili da su vojno porazili „Bosance“ i Hrvate. Kao svojevrstan zaključak citiraju se riječi srpskoga oficira: „Ono što je JNA po količini oružja i municije bila 1991. godine, to su Hrvati 1995. A ono što su Hrvati bili 1991., to smo mi 1995. godine“.¹³

U istom izdanju *Monitora*, u članku pod naslovom *Nema prodaje*, beogradski analitičar Bratislav Grubačić opisao je situaciju u BiH i u Hrvatskoj. Prema njegovim riječima, obrana „Krajine“ doživjela je vojni kolaps. Poslije dugo pripremanoga i precizno izvedenoga napada HV-a i HVO-a, sustav obrane vojske „Krajine“ u potpunosti je pao. Grubačić kritizira civilno rukovodstvo na čelu s Milanom Martićem. Prema njegovim riječima, dok su oni u Topuskom raspravljali o tome tko će i kakva će biti vlada, tko je kriv u Zapadnoj Slavoniji, u tom trenutku pada Grahovo i gubi se ključna komunikacija s Banja Lukom. Tek je tada Martić došao u Knin i uveo retroaktivno ratno stanje, po čemu se vidi potpuno rasulo u „Krajini“. Grubačić nakon toga analizira vojsku „RSK“ i njezine kasne pokušaje da se konsolidira u Zapadnoj Bosni. Prema njegovim izjavama, u II. krajiškom korpusu postojali su veliki sukobi između lokalnih političara i zapovjednika. Sagledavajući cjelokupnu situaciju, Grubačić navodi da je rukovodstvo „RSK“ opravdanje za poraz tražilo u navodnoj prodaji od strane Beograda. Međutim,

¹² Bihaćka stupica, Nin, br. 2327, 4. VIII. 1995, 12-13.

¹³ Pakao na Drini, Monitor, br. 250, 4. VIII. 1995, 8-9.

prema njegovim riječima, politički vrh u „Krajini“ odnosio se prema Srbiji vrlo kruto i neloyalno, te navodi: „*Oni pričaju neku priču kako će ujediniti sve srpske zemlje, onda im zagusti, pa pozivaju Srbiju u pomoć. Srbija im je dala oružje, poslala im je zapovjednika da ih organizira. Rečeno im je da pregovaraju s Hrvatskom i tako pacificiraju situaciju. Ne! Oni su od toga htjeli veliki spektakl, nebesku dramu. Međutim, Hrvati su im sada ušli u dubinu, odsjekli ih; tako gube i diplomatske pozicije i ulog im je daleko manji*“.¹⁴

Iz svega navedenoga kao i reakcija jugoslavenskoga tiska koji je upozorio na strateško značenje Bihaća te područja Bosanskog Grahova i Glamoča, razvidno je da je strateški cilj hrvatskih i bošnjačkih snaga od prvoga dana bio smanjenje pritiska na Bihać i onemogućavanje srpske okupacije toga grada. Time su istovremeno načinjeni vojni pomaci koji su na tom području stvorili novu ravnotežu snaga i novi geostrateški položaj Hrvatske. Tim je položajem Hrvatskoj omogućeno presijecanje i zauzimanje područja „RSK“, na što su upozoravali članci u tjednicima *Nin* i *Monitor*.

O Hrvatskoj vojsci

Nasuprot optužbama o izdaji Beograda i pripisivanju vojnoga uspjeha Hrvatske pomoći koju su hrvatskim oružanim snagama pružile SAD i Njemačka, u srbijanskom se tisku nalaze izvješća i analiza u kojima je priznata vojna organiziranost i premoć Hrvatske vojske. Primjerice, vojni analitičar Miroslav Lazanski, u članku *Strategija 'lako ćemo'*, donosi kronološki prikaz razvoja HV-a s jedne i razvoj vojske Srba u Krajini s druge strane, u razdoblju od 1991. do 1995. godine. Istaknuvši da vojska RH 1995. godine nije bila ista ona vojska iz 1991. godine, napominje da je četiri godine postojanja „RSK“ Zagreb iskoristio stvarivši profesionalnu vojsku od 75.000 pripadnika, svrstanih u osam brigada i više samostalnih bojni sa širokom komponentom od 140.000 pripadnika domobranskih snaga. Lazanski dalje navodi da je Zagreb sebi osigurao vojni proračun od 5,6 milijardi američkih dolara, a ukupan vojni proračun „RSK“, RS i SRJ, ukupno ne prelazi iznos od 1,3 milijarde dolara. U završnom dijelu članka komentator postavlja pitanje: „*Što su radili Srbi u Krajini?*“. Prema njegovim riječima, granice njihove države postavila je bivša JNA, čije je oficire poslije toga proganjalo krajiško političko vodstvo nazivajući ih komunjarima i marksistima. Kao negativnost, autor ističe i krađu vojnoga materijala, navodeći kao primjer da u operaciji *Maslenica*, koju su pokrenule hrvatske snage u siječnju 1993., tenkovi vojske „RSK“ nisu mogli krenuti jer je netko u međuvremenu pokrao i prodao gorivo iz njihovih rezervoara. Autor navodi i da su „*profiterstvo i neprofesionalnost postali stil života nekih struktura, a vojska je živjela u bedi*“, te procjenjuje da se „*istočna Slavonija i*

¹⁴ Pakao na Drini, *Monitor*, br. 250, 4. VIII. 1995, 10.

Baranja ne mogu obraniti bez zaštite Jugoslavije, baš kao što je bilo jasno još 1991. godine da se Krajina bez Jugoslavije neće moći sačuvati“.¹⁵

Sličnu ocjenu oružane spremnosti HV-a i procjenu stanja u Hrvatskoj nakon *Oluje* donosi i članak u *Ninu*: „*Hrvatska neće napustiti Baranju i istočnu Slavoniju: Rat dobija vrhunsku organizacija, stega i upravljanje narodom, a Hrvati su sve to ostvarili za ove četiri godine. (...) Hrvatska neće prepustiti Baranju i istočnu Slavoniju nekakvoj Krajini, niti SR Jugoslaviji. O tome u Hrvatskoj postoji potpun nacionalni konsenzus*“. Zaključak je autorova priloga da je „*Zagreb sada u poziciji da sa svim partnerima s prostora bivše Jugoslavije pregovara i s pozicija nove vojne sile*“.¹⁶ Političku i vojnu poziciju Hrvatske nakon *Oluje* analizira u istom broju *Nina* i Dragoslav Rančić u članku pod naslovom *Na lepom plavom Dunavu – velika Hrvatska*. Iz njegova opširnoga komentara može se izdvojiti sljedeće: „*Umjesto velike Srbije, potencijalnog remetilačkog čimbenika europskih nagodbi, nastaje velika Hrvatska, američka i njemačka uzdanica u uspostavljanju strateške ravnoteže na prekrojenom balkanskom poluotoku*“. Autor u daljnjem tekstu navodi da se pod pojmom „*velika Hrvatska*“ ne podrazumijeva, neophodno, veći zemljopisni prostor, mada prema njemu, s osnivanjem hrvatsko-muslimanske konfederacije, to može sutra značiti i teritorijalno veću hrvatsku državu. Iz tadašnje perspektive autor članka navodi da Hrvatska, i u očima Hrvata i u očima svijeta, s osvajanjem Krajine, a sutra s vjerojatnim vraćanjem Slavonije, Baranje i dijela Srijema, samo uspostavlja svoj ponovni suverenitet nad svojim međunarodno priznatim (avnojevskim) granicama. Kao zaključak autor ističe da Hrvatska ne postaje veća samim time što se vraća teritorijalno na ono što je do rata bila, nego postaje veća time što je njezina vojna ofenziva pokrenuta uz potporu nekih ključnih velikih sila čime je postala blizak i vrlo vjeran saveznik Zapada na Balkanu. Hrvatska se najavljuje kao prva zemlja među novim državama, nastalim poslije raspada SFRJ, koja će postati članicom NATO-a i kao mogući vatrogasac na Balkanu.¹⁷

Prema izdvojenim napisima dio je analitičara u jugoslavenskom tisku neosporno priznao snagu Hrvatske vojske. Premda se isticala pomoć zapadnih saveznika kao ključna odrednica uspjeha HV-a, veći dio članaka istaknuo je nesposobnost „*SVK*“ i samoga vodstava „*RSK*“ da organizira obranu podvlačeći ih time kao krivce za pad „*RSK*“. Uz navedeno, dio analitičara bavio se pitanjima daljnjega geopolitičkog odnosa na prostoru Balkana, naglašavajući Hrvatsku povezanost sa Zapadom, ukazavši time na neravnotežu odnosa snaga u korist Hrvatske. Ono što je zajedničko uredništvu svih listova jest upozoravanje na činjenicu da se Slavonija, Baranja i dio Srijema neće moći obraniti bez prisutnosti Jugoslavenske vojske.

¹⁵ Strategija „*Iako ćemo*“, *Nin*, br. 2328, 11. VIII. 1995, 16-17.

¹⁶ Hrvatska neće napustiti Baranju i istočnu Slavoniju, *Nin*, br. 2329, 18. VIII. 1995, 11.

¹⁷ Na lepom plavom Dunavu, *Nin*, br. 2329, 18. VIII. 1995, 17-19.

O uzrocima pada „RSK“

Govoreći o uzrocima pada „Krajine“ u članku *Nije nam bilo spasa*, Slobodan Jarčević, savjetnik predsjednika „RSK“, naveo je da obrana „Krajine“ bez pomoći Republike Srpske i Jugoslavije nije bila moguća te da je opstanak obiju republika bio moguć samo njihovim ujedinjenjem. Kao glavni razlog pada „RSK“ Jarčević navodi neorganiziranu vojsku „Krajine“ u odnosu na moderniziranu i brojnu Hrvatsku vojsku kao i nedostatak novca za formiranje profesionalne vojske.¹⁸ U istom izdanju *Intervjua* pod naslovom *Novo Kosovo polje*, komentator obrađuje brzi i katastrofalan pad „Krajine“, navodeći da je to žalostan dokaz kraha militantne opcije bosanskih i krajiških lidera. Prema riječima autora, umjesto da se odgovornost za poraz traži u Kninu i na Palama, većina Srba svu krivicu prebacuje na Beograd želeći sudbinu srpskoga naroda vezati isključivo za Srbiju.¹⁹ U narednom članku *Kako su generali Pentagona obučili Hrvate*, autor članka donosi veliki podnaslov „*Amerikanci su, zapravo, pobedili Srbe*“, opravdavajući poraz srpske vojske činjenicom da su provjereni vojni stručnjaci iz Zaljevskoga rata planirali i izveli invaziju na Krajinu. Autor dalje navodi angažman privatne tvrtke *Military Professional Resouces Incorporated* s kojom je Ministarstvo obrane RH potpisalo ugovor o suradnji u koju je bila uključena obuka hrvatskih vojnika. Dalje se u tekstu spekulira o razmještanju izvjesna broja agenata CIA-e u Hrvatsku pod maskom raznih instruktora koji su prikupljali podatke o bosanskim i hrvatskim Srbima. Autor isto tako navodi da je Hrvatska dobivala direktnu pomoć od MPRI-a na svim vojnim domenama: od stožernih generala, tenkovskih zapovjednika i obavještajnih časnika, što je neizostavno rezultiralo hrvatsku nadmoć nad vojskom „RSK“.²⁰

O međunarodnoj uroti protiv Srba (tj. SRJ) kao i o uzrocima i posljedicama pada „RSK“, govori i članak *Između dva zla* u istom izdanju *Vojske*. Tako se navodi da su ciljevi SAD-a i njihovih saveznica potpuno razaranje SRJ, slom Republike Srpske i istočnoga dijela „Republike Srpske Krajine“, a kao krajnji cilj navodi se razdvajanje i smanjenje Srbije i Crne Gore kao snažnoga vojno-političkog faktora na Balkanu. Ostvarenje tih ciljeva SAD i Njemačka realizirale su, prema riječima autora, vojnim potpomaganjem Hrvatske i BiH, znajući za „*fašističku prirodu Tuđmanove hrvatske države*“.²¹ Drugi prikaz govori o daljnjem razvoju događaja nakon operacije Oluja, tj. o daljnjim diplomatskim pregovorima koji će uslijediti. Tako autor ističe miroljubivu politiku SRJ, za razliku od srpskih lidera izvan matice, te bi prema riječima autora u daljnjim diplomatskim pregovorima Srbija trebala

¹⁸ *Nije nam bilo spasa*, Intervju, br. 366, 4. VIII. 1995, 4-6.

¹⁹ *Novo Kosovo polje*, Intervju, br. 366, 4. VIII. 1995, 6.

²⁰ *Kako su generali Pentagona obučili Hrvate*, Intervju, br. 366, 4. VIII. 1995, 8-9.

²¹ *Između dva zla*, Vojska, br. 157, 10. VIII. 1995, 4.

biti podržana kako to i zaslužuje.²² Sljedeći članak, *Nekažnjena hrvatska agresija*, napisan u istom izdanju *Vojske*, govori o akciji HV-a na „Republiku Srpsku“ i „Republiku Srpsku Krajinu“, dajući kronološki prikaz od travnja 1995. pa do 6. kolovoza 1995. godine. U osvrtu na operacije *Bljesak* i *Oluja*, autor navodi da su one započele na znak međunarodne zajednice te da su politički potpomognute NATO-om, podržane od Savjeta sigurnosti UN-a i provedene s ciljem da se Srbe politički izbriše s toga prostora.²³

U izdanju *Vojske* od 17. kolovoza, veći broj članaka bavi se ulogom međunarodnih snaga u operaciji *Oluja* te pregovorima i budućim odnosima snaga na Balkanu. Zadržavajući već prihvaćenu teoriju zavjere protiv Srba, uz optužbe protiv SAD-a i Njemačke, u članku *Katolička braća* optužuje se i Radio Vatikan za „zadovoljstvo što konačno na prostoru Kninske biskupije više nema srpskih šizmatika“ te za „sveopću katoličku zavjeru protiv pravoslavlja na prostoru zapadno od Drine“.²⁴ U takvom tonu prenose se i pojedini izvadci iz stranoga tiska koji sugeriraju „da su svi svjetski mediji suglasni u činjenici da su Njemačka i SAD preuzele inicijativu na prostoru bivše SFRJ, dajući pritom Hrvatskoj dozvolu za napad na Republiku Srpsku Krajinu“. Pozivajući se na pisanje britanskoga lista *Observer* govori se i o otvorenom utjecaju SAD-a i Rusije na prostoru bivše SFRJ, koji se ogleda kroz Hrvatsku i Srbiju, te se konačno rješenje vidi u dogovoru između tih dviju sila.²⁵ U članku *Malj koji razara* autor iznosi cijelu, gotovo nevjerovatnu, konstrukciju o pangermanskoj strategiji na prostoru nekadašnje Jugoslavije.²⁶ Prema njegovim riječima, nakon 60 godina ponovno se aktivirao Hitlerov „kontinentalni“ plan (sustav malih i srednjih vazalnih država), koji je preuzet iz pangermanskog plana. Tako autor dalje nastavlja da se na Srbiju uperila mržnja i snaga cijeloga svijeta koja je prema riječima autora: „kao avet zla našla plodno tlo u nekadašnjim sjeverozapadnim republikama SFRJ“. Sukladno tomu navodi se da je Njemačka naoružala i pripremila Hrvatsku za napad na „Republiku Srpsku Krajinu“ te da NATO svojim napadima na Republiku Srpsku ostvaruje zacrtani plan bivšega njemačkog vođe. O opsjednutosti jednoga dijela srpskih medija Njemačkom i njezinom urotom protiv Srbije svjedoči i članak *Kako sam rasturio Jugoslaviju*, koji je svojevrsna analiza memoara bivšega ministra vanjskih poslova Njemačke Hansa Dietricha Genschera. Kako se i u samom naslovu navodi, autor članka u Njemačkoj, tj. u Genscheru, vidi glavnoga krivca za raspad Jugoslavije i svu nesreću koja je zadesila Srbe. Tako navodi da je Genscher najintenzivnije vršio

²² Po meri uticaja najmoćnijih, *Vojska*, br. 157, 10. VIII. 1995, 5.

²³ Nekažnjena Hrvatska agresija, *Vojska*, br. 157, 10. VIII. 1995, 28-19.

²⁴ Katolička braća, *Vojska*, br. 157, 17. VIII. 1995, 18.

²⁵ Kad topovi utihnu, br. 157, 17. VIII. 1995, 30.

²⁶ Malj koji razara, *Vojska*, br. 165, 5. X. 1995, 28.

pritisak na svoje partnere u Europskoj zajednici da priznaju „*dve secesionističke države*“, što je na kraju u siječnju 1992. i učinjeno, nakon čega nije se zaustavilo krvoproliće, već se samo otežalo rješenje jugoslavenske krize. Autor dalje spekulira da je neriješena balkanska kriza razlog ostavke Genschera, a da je angažman u rješavanju jugoslavenske krize bio samo sredstvo u Genschеровim rukama za jačanje Njemačke kao velesile na europskoj i svjetskoj sceni. Pri tome autor nije izbjegao spomenuti Genschеровu ulogu u njemačkoj vojsci tijekom Drugoga svjetskog rata i poraz koji Gensher navodno nije mogao zaboraviti te upravo u tome vidi osvetu koja je došla 50 godina kasnije.²⁷

O razmišljanju dijela srpske javnosti, odnosno njihovoj višegodišnjoj ideološkoj opsjednutosti Njemačkom, najbolje govori vapaj Srbina iz Knina u izbjegličkoj koloni: „*Jeste kriv je Milošević, dogovorio se sa Nemcima, a pobedili smo ih četrnaeste i četrdeset prve i sad su nas se uplašili*“.²⁸ Navedene povijesne konstrukcije i interpretacije imale su svoju podlogu i u djelu srpske historiografije. Nikola Žutić, povjesničar koji je doktorirao na temu „Kraljevina Jugoslavija i Vatikan“, u svom intervjuu *Krajinskom magazinu* lamentira i govori o zavjeri Vatikana protiv pravoslavlja, koja je potpomognuta Habsburškom Monarhijom a kasnije i Njemačkom, omogućila Hrvatskoj prostor Dalmacije upravo zahvaljujući „*ekspanziji katoličke crkve na račun pravoslavlja, uz potporu Njemačke: (...) ta ekspanzija traje duže od tri stoljeća i ponovno je za pravoslavni Istok bolno aktualna (...) U posljednjih 300 godina, Vatikan može biti zadovoljan osvajanjem svojih ekspanzionističkih planova na pravoslavnom Istoku*“.²⁹ Navedene „povijesne“ interpretacije potkrijepljene su i u članku *Obrana nevinosti* u kojem se navode stavovi dr. Koste Mihajlovića i dr. Vasilija Krestića. Članak je napisan kao obrana „Memoranduma SANU“ iz 1986. godine i navodi da su Slovenija i Hrvatska propagandno iskoristile Memorandum kako bi odgovornost za oružane sukobe, izazvane njihovom nasilnom secesijom, pripisale Srbiji. Negirajući svaku povezanost velikosrpske ideje s Memorandumom, Mihajlović i Krestić u svom povijesnom osvrtu navode da se pod pojmom velikosrpske ideje u povijesti priječio svaki vid nacionalne politike Srba te dodaju: „*Srbija je ne samo predstavljala potencijalnu opasnost za Austro-Ugarsku, već i prepreku germanskom imperijalizmu u njenom prodoru na Istok*“. Osvrćući se dalje na Hrvatsku navode: „*rasizam u Hrvatskoj održao je svoj kontinuitet i poslije Drugog svjetskog rata (...) rasizam i genocid u Hrvatskoj prema Srbima traje u kontinuitetu više od sto godina i dali su podstreka etničkom čišćenju u Hrvatskoj u sadašnjoj jugoslavenskoj krizi*“.³⁰

²⁷ Kako sam rasturio Jugoslaviju, Intervju, br. 369, 22. IX. 1995, 34-37.

²⁸ Zvali smo ga tata, Nin, br. 2328, 11. VIII. 1995, 21.

²⁹ HR-HMDCDR, 2, Paradržavne i paravojne postrojbe na okupiranom području RH 1990.–1995., RSK, Novine, kutija 2, (Hrvatsku je izmislio Nijemac, *Krajina Magazin*, br. 6, Mart 1995, 19-20).

³⁰ *Obrana nevinosti*, Nin, br. 2328, 8. XI. 1995, 20-22.

U analizama o razlozima pada „RSK“ jugoslavenski je tisak neizostavno isticao pomoć i potporu Zapada Hrvatskoj. Dio tiska, u kojima su prednjačili tjednici *Vojska i Intervju*, pokušali su stvoriti kod srpske javnosti prikaz svjetske zavjere protiv Srba kao i neprekidno oživljavanje Drugog svjetskog rata, izjednačavajući pritom 1991, 1995. i 1941. godinu. Argumenti navedenih tjednika temeljili su se na postavkama srpskoga nacionalizma. Prema njemu Srbi su bili jedine žrtve komunističke Jugoslavije u kojoj Srbija nije ostvarila svoju punu državnost. Srpski nacionalizam u javnosti je prikazan kao patriotizam, opravdavajući time sve postupke i vojnopolitičko djelovanje rukovodstva Srbije.

O izostanku vojne pomoći Vojske Jugoslavije i Vojske Republike Srpske „RSK“

Izostanak pomoći Vojske Jugoslavije i Vojske Republike Srpske, odnosno izdaja Beograda, u srpskim se medijima često navodi kao jedan od uzroka pada „RSK“. Tako ulogu Beograda u obrani „Krajine“ analizira i članak *Nož u leđa*, u kojem Slobodan Jarčević (savjetnik predsjednika „RSK“) govori o očekivanom napadu na Knin nakon pada Glamoča i Grahova. No, neovisno o svim navedenim indicijama, na pitanje novinara je li posumnjao u takav ishod u „Krajini“, Jarčević navodi: „Ni u snu. Nisam vidio vojnu silu na Balkanu koja bi mogla pobijediti Srbe. (...) Nadao sam se da će sve srpske zemlje braniti svaku stopu srpske zemlje. Ali to se nije dogodilo“.³¹ I ta izjava pokazuje da se, jednako kao većina srpske političke javnosti, rukovodstvo „Krajine“ nadalo intervenciji Beograda.

Izostanak angažmana Jugoslavije, tj. njezine vojske u obrani „Krajine“, izazvao je veliku reakciju u srpskoj javnosti. No, prateći navedena izdanja još u srpnju 1995. može se jasno uočiti da SRJ, pritisnuta međunarodnim gospodarskim sankcijama, više nije mogla u dovoljnoj mjeri, ni gospodarski ni vojno, pomagati prekodrinske Srbe. Čini se da su međunarodne sankcije prisilile Miloševića da pokuša promijeniti svoju dotadašnju politiku nudeći se kao posrednik u pregovorima za mir na Balkanu. U svom intervjuu *Timesu* Milošević pokušava voditi neku vrstu kompromisne politike te javno izjavljuje da će u slučaju skidanja sankcija Jugoslaviji on osobno privesti bosanske Srbe za pregovarački stol i „da će u roku od šest meseci dovesti razuman mir u tom delu zemlje“.³² Otvorena vojna intervencija u Hrvatskoj nije bila prihvatljiva Miloševiću jer bi njome izravno ugrozio svoj pregovarački status, i što je najvažnije, mogućnost ukidanja sankcija Jugoslaviji. To potvrđuje prijedlog „Plana obrane RSK“ početkom 1995. godine u kojem se navodi: „U sadašnje vreme i u neposrednoj budućnosti, ne postoje neophodni uslovi koji bi u slučaju agresije HV na RSK omogućavali veće angažovanje VJ

³¹ Nož u leđa, Monitor, br. 251, 11. VIII. 1995, 10.

³² Poruka iz Srbije, Nin, br. 2327, 14. VII. 1995, 13-14

i VRS na našim prostorima. Situacija zahteva da imamo takav Plan upotrebe u kome će za određeno vreme SVK samo braniti RSK, bez neposredne pomoći VJ i VRS“.³³ Tomu u prilog govori i dokument iz veljače 1995. u kojem Milan Martić napominje potrebu organiziranja vojne pripravnosti s obzirom na „*ozbiljnost ustaške agresije koja predstoji*“, posebno ističući, „*ako dođe do agresije Hrvatske na RSK moramo biti spremni da rat vodimo kraće ili duže vreme bez neposredne pomoći VJ i VRS. (...) Hrana, municija i ljudstvo, kao pomoć za SVK je garantovana. Pružanje pomoći ići će tako da se SRJ otvoreno ne uključi u rat*“.³⁴

Ipak, podaci iz srpske historiografije navode na zaključak da je, unatoč nemogućnosti izravnoga vojnog upletanja, Jugoslavija vodstvu pobunjenih Srba obećala vojnu pomoć i diplomatski pritisak na Hrvatsku. Tako general „SVK“ Milislav Sekulić u svojoj knjizi navodi da je Milošević tijekom prvoga dana *Oluje* telefonom Martiću rekao da „Krajina“ mora izdržati pet-šest dana kako bi se Beogradu ostavilo prostora da djeluje.³⁵ Njegove navode potvrđuje i Momir Bulatović, član jugoslavenskoga Vrhovnog savjeta obrane, spominjući u svojoj knjizi da je s izvanredne sjednice Vrhovnoga savjeta obrane, održane 4. kolovoza 1995. na zapovjednom mjestu u Dobanovcima kraj Beograda, poslan telegram podrške generalu Mrkšiću (zapovjedniku SVK), s porukom da organizira čvrst otpor najmanje još dva dana, nakon čega bi Jugoslavija bila u mogućnosti pružiti pomoć.³⁶

Dakle, memoarsko gradivo i srbijanski tisak navode na zaključak da je, unatoč svemu što je Milošević govorio u javnosti, Jugoslavija krajinskom vodstvu obećala vojnu pomoć i diplomatski pritisak na Hrvatsku. Primjerice, 18. kolovoza 1995. bivši premijer „RSK“ Goran Hadžić u intervjuu *Ninu*, pod naslovom *Srbija će pomoći*, navodi da vjeruje u opstanak „RSK“ na području Slavonije i Srijema i da se neće pomiriti s tim da „Krajine“ više nema. Na pitanje o mogućem napadu Hrvatske vojske, Hadžić odgovara da vjeruje u podršku jugoslavenske vojske, napominjući: „*Ja sam siguran, da će Srbija pomoći ovom dijelu Krajine i imam sigurne pokazatelje, koji sada nisu za novine. Sigurno bi pomogla i u onom dijelu Krajine, da su oni uspjeli pružiti bar malo otpora*“.³⁷ O istoj temi govori se i u članku u Intervjuu od 12. rujna 1995. koji je posvećen prilikama u Istočnoj Slavoniji i Baranji, odnosno u preostalom dijelu nekadašnje „Republike Srpske Krajine“. Uz vidno prisutnu ratnu psihozu i iščekivanje daljnje razvoja vojno-

³³ HR-HMDCDR, 6, *Glavni štab SVK*, bb./1995.

³⁴ HR-HMDCDR, 2, *Paradržavne i paravojne postrojbe na okupiranom području RH 1990.–1995.*, RSK, Vojna tajna – strogo poverljivo, Izvodi iz izlaganja predsjednika Republike gospodina Milana Martića na referisanju o borbenoj gotovosti SVK, 10. II. 1995, kutija 265/2.

³⁵ SEKULIĆ 2001, 178.

³⁶ BULATOVIĆ 2004, 181.

³⁷ Srbija će pomoći, *Nin*, br. 2329, 18. VIII. 1995, 17-19.

političkih prilika, Milan Milanović, tadašnji pomoćnik ministra obrane „RSK“, govori o organiziranosti i spremnosti vojske da se brani, no dodaje da će u slučaju neke veće sile očekivati pomoć Jugoslavije jer se „*nikakvi planovi i akcije ne rade bez suglasnosti Beograda*“.³⁸

Unatoč Miloševiću nastojanju da pomogne „RSK“, srpska javnost je pad „RSK“ doživjela kao Miloševiću izdaju. U *Ninu*, u članku *Zvali smo ga, tata*, izbjegli Srbin iz Knina navodi: „*Ostavio nas je Tuđmanu (Milošević, op. a.) kao poslednju poslasticu. (...) Jeste, kriv je Milošević, dogovorio se sa Nemcima. (...) Zvali samo ga tata, a on nas je prodao*“.³⁹ Krivca u Srbiji, odnosno u vođama njezine politike vidio je tadašnji vođa opozicijske stranke Srpskog pokreta obnove Vuk Drašković. U intervjuu danom listu *Vreme* na pitanje o krivici za pad „Krajine“ i sudbini srpskoga stanovništva na tim prostorima Drašković je odgovorio: „*Već godinama u Srbiji se više kako Krajina nikada neće ni pomišljati da živi igdje osim u velikoj Srbiji. Ta nerealnost toliko je bila snažna da je ušla u svijest i podsvijest velikog broja naroda. Krivi su svi koji su hranili narod takvom opasnom iluzijom. Na drugoj strani, mi koji nismo mislili tako, ispostavlja se da nismo bili u stanju objasniti narodu da je u velikoj zabludi. Zato što nismo uspjeli reći narodu na vrijeme što ga čeka i sami smo krivi*“.⁴⁰

Premda je dio srbijanskog tiska optužio Miloševića za izdaju, on je već od ranije, koristeći „krajinskog“ premijera Borislava Mikelića, pokušao provoditi politiku sporazuma, koja je u tadašnjim prilikama bila najpovoljnija za Srbe u Hrvatskoj. No smatrajući Mikelića izdajnikom i suprotstavljajući se njegovoj politici, vodstvo se „Krajine“ okrenulo Palama. Na sjednici „Skupštine RSK“, koja je održana 29. svibnja 1995. u Kninu, smijenjen je Borislav Mikelić s dužnosti „premijera Vlade RSK“ i donesena je suglasnost o državnom ujedinjenju „RSK“ i Republike Srpske.⁴¹ Zbog toga je Borislav Mikelić 9. lipnja 1995. u intervjuu u kojem je govorio o gospodarskom sporazumu s Hrvatskom i pokušajima političkog dogovora optužio Milana Martića i Milana Babića za opstruiranje svakog pokušaja dogovora. Objasnjavajući zbog čega je „*protiv brzog, ishitrenog i nepromišljenog ujedinjenja*“, Mikelić je izložio Miloševićev plan o konačnom ujedinjenju svih srpskih zemalja u jednu državu: „*Tu pre svega mislim na skidanje sankcija SR Jugoslaviji i prihvatanje plana Kontakt grupe od strane rukovodstva sa Pala. Tad*

³⁸ Svi se boje Srbije, Intervju, br. 670, 22. IX. 1995, 6-7.

³⁹ Zvali smo ga tata, *Nin*, br. 2328, 11. VIII. 1995, 21.

⁴⁰ Gurat ću na svaka vrata, *Vreme*, br. 216, 21. VIII. 1995, 5.

⁴¹ HR-HMDCDR 2, *Paradržavne i paravojne postrojbe na okupiranom području RH 1990.–1995.*, RSK, Skupština RSK, Skraćeni zapisnik sa 4. sjednice od 29. svibnja 1995, kutija 7 Ad. Izglasanje nepovjerenja prvom ministru Vlade RSK, Ad. 5 Suglasnost na odluku o državnom ujedinjenju RSK i RS. „Ministar Milan Babić naveo je hronologiju rada državne komisije, varijante naziva buduće države te je naden zajednički stav da se zove Ujedinjena Republika Srpska“.

bi SR Jugoslavija mogla da uđe u konfederaciju ili federalni odnos s Republikom Srpskom, a onda bi se RS Krajina oslonila na takav oblik uređenja“.⁴²

Izvještaj Milana Martića o borbenoj spremnosti vojske „SVK“ iz veljače 1995. pokazuje da je i Martić pregovore s hrvatskom stranom smatrao samo kao mogućnost dobivanja na vremenu do ostvarenja konačnog cilja: ujedinjenja svih srpskih zemalja u jedinstvenu srpsku državu: „*Prihvatili smo pregovore sa hrvatskom stranom, uz posredovanje međunarodne zajednice, ali malo se šta može očekivati od navedenih pregovora. Pregovori su za nas ipak korisni, jer oni omogućuju više vremena za odbranu od hrvatske agresije. Konačan obračun sa Hrvatskom moramo dočekati spremni*“. Ujedinjenje svih srpskih zemalja Martić je mislio ostvariti vojnim putem navodeći mogućnost iznenadnih napada na Zagreb, Osijek, Vinkovce, Zadar, Karlovac i Split: „*Hrvatska može biti rasečena i time bi sa njom rasčistili za sva vremena. Rasecanje i odsecanje delova Hrvatske na više mesta porazno bi bilo za ustašiju. (...) Tražiti mogućnost da se spojimo sa delom RSK koji čini Istočnu Slavoniju Zapadni Srem i Baranja. (...) To je za nas najkraći put za međunarodno priznanje i ujedinjenje u jedinstvenu srpsku državu*“. Dvije rečenice u njegovu izvješću pokazuju da za pobunjene Srbe nije postojala mogućnost prihvaćanja bilo kakvog mirovnog plana koji bi uključivo reintegraciju teritorija „RSK“ u Hrvatsku: „*Rat između RH i RSK mora se završiti pobedom jedne i porazom druge strane. Dok se to ne desi, rat se neće i ne može završiti*“.⁴³

Neočekivan pad „Krajine“, odnosno njezin iznenađujuće brz slom potaknuo je u medijima na jugoslavenskom prostoru mnoge spekulacije o navodnu dogovoru i izdaji. U crnogorskom tjedniku autor članka pod naslovom *Poraz spremljen u Beogradu* piše da je „*u Beogradu vrlo rasprostranjeno uvjerenje da je munjeviti pad Knina dio pogodbe koju su učinili Franjo Tuđman i Slobodan Milošević. Takva uvjerenja je pothranio i strani tisak, prema čijem je pisanju Tuđman jednom stranom diplomati nacrtao mapu buduće Bosne, na kojoj se Sarajevo i Banja Luka nalaze u Hrvatskoj, a Tuzla u Srbiji*“. Autor dalje nastavlja kako je svoj dio dogovora ispunio Milošević te da navedene okolnosti svakako idu Tuđmanu na ruku i stavljaju ga u poziciju da smatra kako nikakve pogodbe nije ni bilo i privremeno odustane od namjere o podjeli Bosne. Ono od čega strahuje autor, nova je etnička mapa ovoga dijela Balkana: oko 200.000 ogorčenih izbjeglica koje su uz to i naoružane i, prema autorovim riječima, predstavljaju tempiranu bombu i u Bosni i u SRJ.⁴⁴

⁴² Jesam Miloševićev čovek, *Intervju*, br. 362, 9. VI. 1995, 15.

⁴³ HR-HMDCDR 2, Paradržavne i paravojne postrojbe na okupiranom području RH 1990.–1995., RSK, Vojna tajna – strogo poverljivo, Izvodi iz izlaganja predsjednika Republike gospodina Milana Martića na referisanju o borbenoj gotovosti SVK, 10. II. 1995, kutija 265/2.

⁴⁴ Poraz spremljen u Beogradu, *Monitor*, br. 251, 11. VIII. 1995, 8-9.

No u intervjuu od 8. rujna 1995. pod naslovom *Ko je prevario Miloševića*, Borislav Mikelić opovrgava prijašnje navode u srbijankom tisku o vojnoj neopremljenosti i nedostatku financijske potpore. Govoreći o znatnoj količini naoružanja u vojsci „RSK“ koje je naslijeđeno od JNA ili kasnije pribavljeno, Mikelić ističe: „Zna se da Vojska RSK nije bila bez avijacije u Udbini, da nije bila bez raketnih sistema, da je imala ne mali broj tenkova, da ima protuavionsko oruđe, artiljeriju, da ima ne mali broj projektila (...)“.⁴⁵ Potom navodi da je „Hrvatska vojska zarobila oružja i municije od najmanje 700 milijuna njemačkih maraka“, procjenjujući ukupnu vrijednost naoružanja „RSK“ na milijardu njemačkih maraka. U daljnjoj analizi i prikazu političkih snaga i odnosa u „RSK“, Mikelić navodi greške Milana Marića i Milana Babića ističući njihovu ekstremnu desnu stranu i vezivanje svakoga političkog djelovanja uz „prijestolnicu“ bosanskih Srba Pale i Radovana Karadžića kao i onemogućavanje svake mirovne inicijative. Mikelić daje prikaz događaja od Zagrebačkoga mirovnog sporazuma 29. travnja 1994. koji je bio sklopljen na inicijativu Beograda s ciljem da se prostor „Krajine“ stavi pod međunarodnu zaštitu s obzirom na nepovoljan razvoj situacije koji je uslijedio nakon gubitka Maslenice, Miljevačkog platoa, Zemunika, Peruče i Medačkog džepa. Nakon uspostave mira daljnji su cilj bili gospodarski pregovori, otvaranje željezničke pruge Zagreb – Knin – Split te otvaranje naftovoda. Takav razvoj situacije, prema Mikelićevim riječima, pogodio je „Krajini“ zbog produljenja ugovora mirovnim snagama *Unproforu*. Uslijedili su pregovori u Erdutu na kojima je sudjelovao i ministar obrane Rusije Pavel Gračov, koji je s prihvaćanjem mirovnoga plana garantirao status „države u državi RSK“. Otpor Babića i Martića te njihovo inzistiranje na sjedinjenju s Republikom Srpskom dovelo je do prekida mirovnih pregovora i do njihova sukoba s Mikelićem, a samim time i s Beogradom. Tako Mikelić tumači Martićevu zapovijed o povlačenju vojske i nepružanju otpora u skladu s Karadžićevom parolom: „Ako padnu Petrinja i Knin, pašće i Beograd“.⁴⁶

Prateći navedena izdanja srbijanskog tiska, može se uočiti da se nakon prvotnih reakcija i iznenađenja padom „RSK“ srpska javnost kao i službena SRJ u svojim istupima postupno ogradila od krajiškoga vodstva. Primjerice, Zoran Lilić, tadašnji predsjednik SRJ, napomenuo je u intervjuu da je vodstvo „Krajine“ izabralo rat kao opciju definitivnoga rješenja srpskoga pitanja te istaknuo da Jugoslavija vodi aktivnu politiku mira i da zato nije željela biti uvučena u rat.⁴⁷ U anketnom istraživanju lista *Nin*, koje je provedeno u kolovozu 1995. na 200 telefonskih ispitivanja u Srbiji, obrađena su pitanja vezana uz pad „RSK“. Na pitanje o razlogu

⁴⁵ Ko je prevario Miloševića, *Intervju*, br. 368, 8. IX. 1995, 10-11.

⁴⁶ Ko je prevario Miloševića, *Intervju*, br. 368, 8. IX. 1995, 13.

⁴⁷ Jedinstveni front u borbi za mir, *Vojska*, br. 159, 24. VIII. 1995, 4-5.

pada Knina 42% ih je odgovorilo da je krivac loše rukovodstvo „RSK“, 27% ih je odgovorilo „ne znam“, 2,0% ih je smatralo da su uzrok „strane sile“, 13% pak odsustvo pomoći iz Srbije, 4,5 % premoć Hrvatske vojske i 11% neprihvatanje mirovnoga plana. Na pitanje o uključenju jugoslavenske vojske u rat, 42% ih je bilo za uključenje, podjednako tako (42%) ih je bilo protiv uključenja, a 16% ih je odgovorilo „ne znam“.⁴⁸ Premda se navedeno istraživanje ne može usporediti s nekim istraživanjem provedenim prije ili nakon kolovoza 1995, iz navedenoga istraživanja proizlazi da je javnost u Srbiji bila podijeljena oko pitanja otvorenog sudjelovanja jugoslavenske vojske u Krajini. Ipak, treba naglasiti da je najviše glavnu krivnju za pad „Krajine“ pripisalo lošem krajinskom rukovodstvu.

Govoreći o izostanku pomoći SRJ „Krajini“, u intervjuu pod naslovom *Tuđman će uzeti Istočnu Slavoniju*, Branko Mamula, umirovljeni admiral JNA, navodi da je to posljedica početnih pogrešaka Srbije te da Srbija danas ne može učiniti puno za Srbe izvan Srbije. Prema njegovim riječima, Srbija je platila danak svemu onome što je učinila na početku rata, dok će Tuđman, ako bude siguran da može poraziti bosanske Srbe ili na silu zauzeti Istočnu Slavoniju, to vjerojatno i učiniti. Upravo zbog takve politike u Hrvatskoj, smatra Mamula, u Srbiji sve više jača inicijativa koja se zalaže za mir, dok Hrvatska postaje sve više vojno aktivna i militantna država, ali država koja je, prema njegovim riječima, ostvarila svoj cilj. Mamula dalje navodi kako je Hrvatska znala da Srbija ne može intervenirati zbog sankcija UN-a te da je time ideja o Velikoj Srbiji davno iščezla, za razliku od ideje o Velikoj Hrvatskoj, koja prema njegovu mišljenju predstavlja veliku opasnost za mir na prostorima bivše Jugoslavije. On drži da je pad „Krajine“ preduvjet za podjelu Bosne jer je, prema njegovim riječima, izostao pritisak međunarodne zajednice na Hrvatsku i jer se vidjela neposredna uloga Amerike u planiranju napada na Krajinu.

Uz navedenu analizu o operaciji *Oluja* i njezinu značenju za Srbe kao i o daljnjem geopolitičkom značenju Bosne, u članku je postavljeno i pitanje pomorske granice između Slovenije i Hrvatske, u kontekstu pitanja Prevlake, pri čemu se Jugoslavija navodi kao zemlja koja je spremna za svaki vid mirovne inicijative. Mamula je o tome rekao da je teritorijalno more Hrvatske zapravo hrvatski teritorij te da bi Hrvatska u slučaju spora sa Slovenijom mogla zatvoriti prolaz za slovenske brodove. Pritom je istaknuo da bi Hrvatska prema sadašnjim granicama imala na svojoj strani međunarodno pravo. Prema Mamulinim izjavama, Hrvatska koja ima gotovo tisuću kilometara dugačku obalu, u skladu s običajnim pomorskim pravom trebala bi logički slovensko-hrvatski spor riješiti na način da Slovenija dobije slobodan izlaz na more: „*Trebalo bi povući samo jednu liniju do otvorenog mora. Isto je i na Prevlaci*“. Tako su novinar i Mamula zaključili da upravo u pogledu određivanja morskih granica postoji zajednički interes Slovenije i SRJ.⁴⁹

⁴⁸ Smrdi odasvud, *Nin*, br. 2331, 1. IX. 1995, 24.

⁴⁹ Tuđman će uzeti istočnu Slavoniju, *Intervju*, br. 368, 8. IX. 1995, 52-55.

Članci u jugoslavenskom tisku, kao i šira javnost varirali su u svojim zaključcima i analizama koja su se kretala od stereotipnih izjava o izdaji Jugoslavije pa do optužbi na račun krajinskoga rukovodstva koje se smatralo glavnim krivcem pada „RSK“. Ono što je bilo zajedničko svim listovima jest distanciranje od krajinskoga rukovodstva i isticanje spremnosti Jugoslavije za svaku mirovnu inicijativu. Tako će autori članaka odbacivati mogućnost stvaranja bilo kakve Velike Srbije ublaživši svoju retoriku, ali neprestano ističući mogućnost vraćanja Istočne Slavonije u sastav Hrvatske i potencijalnu opasnost od stvaranja Velike Hrvatske.

O evakuaciji civila i povlačenju vojske iz „RSK“

Kao jedan od uzroka sloma „RSK“ navodi se i odluka o evakuaciji civila koja je potom uzrokovala i povlačenje „Srpske vojske Krajine“. U tjedniku *Vojska*, u kojem se pod naslovom *Poraz vojske i egzodus naroda* analizira operacija *Oluja*, među razlozima pada „RSK“ posebno se navodi evakuacija civilnoga stanovništva jer je „*dovela do demoraliziranja vojske i općeg povlačenja*“. Uz to, kao glavni uzroci pada navode se i potpuno neorganizirana obrana „Vojske RSK“ i iznimno jak topnički napad HV-a. U članku autor ističe dugotrajnu pripremu hrvatskoga vrha za operaciju i dijeli je u tri faze. U prvoj fazi ističe se da je zauzimanjem Glamoča i Grahova odsječena veza između Republike Srpske i Republike Srpske Krajine. Druga faza odnosila se na presijecanje područja Krajine i spajanje s 5. korpusom. Posljednja je faza, navodi autor, uspostava hrvatske civilne vlasti na prostoru nekadašnje „RSK“. Jedna od ključnih faktora u samoj operaciji bio je faktor iznenađenja te se napominje da je Hrvatska prethodnim pregovorima zavarala širu svjetsku i krajinsku javnost. Ipak, radi usporedbe, autor podsjeća na podatak da su hrvatski „separatisti“ u Vukovaru, praktički nenaoružani, odolijevali vojsci JNA dva mjeseca (zapravo tri mjeseca, op. A. H. T.), dok je „Krajina“ pala neočekivanom brzinom u samo dva dana. Općem egzodusu srpskoga naroda i padu „Krajine“, navodi autor, pridonio je izostavljen diplomatski pritisak na Hrvatsku.⁵⁰

Članak *Perfidija hrvatskog letka* posvećen je letcima o evakuaciji stanovništva koje je navodno tiskalo „Ministarstvo obrane Republike Srpske Krajine“ sa smjerovima povlačenja Benkovac – Žegar – Srb te Knin – Plavno – Lička Kaldrma. U njemu se navodi da ih je bacala Hrvatska vojska iz aviona, a kao dokaz ističe neka latinička slova, otisnuta u pečatu na letku, koja su očito pogrešno zalutala na ćirilčki letak. Prema pisanju autora članka, upravo su ti letci pokrenuli egzodus Srba. Na letke se pozivao i Milan Martić, odgovarajući na optužbe o naređenju evakuacije stanovništva i vojske: „*Ja sam izdao naredbu da se stanovništvo skloni u okolna sela, a nikako da napusti Krajinu. O povlačenju vojske nije bilo ni reči.*

⁵⁰ Poraz vojske i egzodus naroda, *Vojska*, br. 157, 10. VIII. 1995, 6-7.

*Pometnju i nemir među stanovništvom i borcima uneli su letak koji su ustaše bacale iz vazduha i navodni Srpski radio Knin, koji je emitovao saopštenje na potpuno drugim talasima – to je zapravo bila ustaška radio-stanica!*⁵¹ Prema navodima drugih srpskih izdanja i svjedočenjima srpskih vojnika na području Obrovca, oni su pretpostavili da je riječ o hrvatskom letku, te navode da ih spomenuti letci nisu natjerali na povlačenje, već su to učinili tek kad je to odlučila pretpostavljena srpska komanda.⁵²

Tomu u prilog govori i podatak iz intervjua s Milivojem Vojnovićem, „ministrom vanjskih poslova RSK“, koji je objavljen pod naslovom *Neplanirani egzodus u Ninu*. On kaže da su svi vojnici „RSK“ koji su se nalazili u Beogradu tvrdili da su takvu zapovijed o povlačenju dobili od svojih pretpostavljenih. Nasuprot tomu, na sastanku bivše Vlade „RSK“ u Bijeljini, Mrkšić je kategorički negirao mogućnost prema kojoj je on zapovjedio da vojska napusti zapadni dio „RSK“.⁵³ Prema pisanju M. Sekulića, odluka o evakuaciji donesena je zbog nesnalaženja „predsednika Martića“ koji je vjerovao da će veliki izbjeglički val prisiliti Beograd i međunarodnu zajednicu na intervenciju. S druge strane, Sekulić se pita, nije li otezanje s evakuacijom kordunskoga stanovništva značilo da se na tom području pokušava isprovocirati masakr, te odgovara: „*Iako je, na nesreću, došlo do okruženja, na svu sreću došlo je i do racionalnog i sasvim kontrolisanog ponašanja hrvatske vojske. Hrvatska je znala šta želi i čvrsto je kontrolisala situaciju. Nije, može se reći, nasela na zamku! Za nju je bolje rešenje bilo da se omraženi Srbi živi nađu u Srbiji nego da ostanu mrtvi na Kordunu*“.⁵⁴

Navedeni srbijanski tisak i dokumenti sa srpske strane navode na zaključak da je masovan odlazak Srba iz Hrvatske bio organiziran od njihova vodstva. Dokumenti srpske provenijencije pokazuju da su planovi za evakuaciju stanovništva iz „Krajine“ postojali već od 1993. godine. Primjerice, postoji izvješće Autotransporta Benkovac Kriznom štabu SO Benkovac koje je doneseno 27. siječnja 1993. i u njemu piše o sudjelovanju tvrtke u planu evakuacije civilnoga stanovništva. Točno se tu navodi broj autobusa koji stalno moraju biti dežurni u slučaju evakuacije, a u slučaju „*evakuacije širih razmjera i ako (evakuacija, op. A. H. T.) bude diktirana kratkoćom vremena uključit će se najbliže locirani autobusi*“.⁵⁵ U dokumentu koji je datiran 3. kolovoza 1995. godine, dakle ne-

⁵¹ Perfidija hrvatskog letka, *Vojska*, br. 162, 14. IX. 1995, 31.

⁵² SEKULIĆ 2001, 179.

⁵³ Neplanirani egzodus, *Nin*, br. 2329, 25. VIII. 1995, 20-21.

⁵⁴ SEKULIĆ 2001, 220.

⁵⁵ HR-HMDCDR, 2, *Paradržavne i paravojne postrojbe na okupiranom području RH 1990.–1995.*, RSK, Autotransport Benkovac, Plan evakuacije civilnog stanovništva od 26. siječnja 1993, kut 265; Vidi: MARIJAN 2007, Prilog 3, Evakuacija stanovništva s okupiranog teritorija Hrvatske prije i tijekom „Oluje“.

koliko sati prije početka *Oluje*, pukovnik Rade Rašeta izvijestio je Glavni štab SVK da „(...) *postoje elementi panike, ali još uvek kontrolisane. (...) Građani cene da nismo u stanju da se sami odbranimo te ako nismo u mogućnosti dobiti značajniju pomoć od SRJ da je bolje da narod preseli na druga područja nego da dođe u okruženje i izgine*“.⁵⁶

Oko pitanja egzodusa srpskoga stanovništva jugoslavenski listovi nemaju konzistentan stav. Tako tjednik *Vojska*, koji je donio opsežnu analizu o vojno-redarstvenoj operaciji *Oluja*, ističe da je HV planski pripremio egzodus Srba, a tjednik *Nin* iznosi mogućnost da su nadređeni u „SVK“ donijeli naredbu o evakuaciji, potkrjepljujući to iskazima sudionika. To je kasnije potvrdila i srpska historiografija.

O tragediji u izbjegličkim kolonama

Veći dio prostora u izdanjima neposredno nakon operacije *Oluja* i dijelom u rujnu ispunjen je tekstovima o izbjegličkoj krizi u Jugoslaviji. U većini izdanja navode se podatci od oko 200.000 izbjeglica.⁵⁷ Srbijanski je tisak pisao o problemima smještaja izbjeglica i nabave hrane, kao i o očekivanoj, ali prema pisanju tiska, izostavljenoj pomoći Zapada. Tisak je uglavnom izvještavao o nedosljednosti Vijeća sigurnosti UN-a zbog nekažnjavanja Hrvatske i konstantnoga pritiska na Srbiju.⁵⁸ Uz prikaz potrebe osiguravanja smještaja i osnovnih potreština za izbjeglice, u tisku se navode svjedočanstva pojedinih izbjeglica o općem metežu i tragičnim primjerima umiranja, samoubojstava i međusobnih ubojstava vojnika i civila u izbjegličkim kolonama, koja su iznimno važna za objektivniji prikaz stradanja Srba tijekom *Oluje*. Tako u *Intervjuu* od 25. kolovoza 1995, pod naslovom *Progoni istočno od raja*, novinarka koja je razgovarala s izbjeglicom navodi: „(...) *Dok mi priča (izbjegli Srbin, op. A. H. T.) o brojnim samoubistvima na putu, pomrlim bebama i starcima, nedostatku hleba i vode, njegov strogi i vidno raspoloženi kolega upozorava i njega i mene da to ništa nije za objavljivanje napominjući da je sve u redu, ali da je zabranjeno da se bilo šta o tome piše. Ko je zabranio, pitam, gospodin sleže ramenima i odlazi*“. U daljnjem razgovoru ljudi na traktorima i u kolonama govorili su joj da je ostala samo sirotinja, dok su oni s brzim i luksuznim automobilima otišli prije „*svega ovoga*“. Dalje se navodi: „*Jedan se stari ubio, dvadeset drugo godišće. (...) Sišao s puta u kukuruz i ubio se bombom. (...) Srušen je most na Novoj Gradi i tu se jedna žena ubila. Kad smo naišli na most, ona se samo uhvatila za ogradu*

⁵⁶ HR-HMDCDR, 6, *Glavni štab SVK*, Odeljenje bezbednosti, str. pov. 37-616, kut. 4118.

⁵⁷ Talas beznađa, *Vojska*, br. 159, 24. VIII. 1995, 27.

⁵⁸ Krug međunarodne nedosljednosti, *Vojska*, br. 159, 24. VIII. 1995, 31.

i bacila se jadna u vodu".⁵⁹ Ispovijesti su izbjeglica i u članku pod naslovom *Ljudi s traktora*. Radmila Dragičević (34 god.) govori: „*U našoj koloni umrlo je pet beba i mnogo starih ljudi koje smo ostavljali kraj puta, jer nam je rečeno da će ih sakupljati Hitna pomoć*“. Miloš Bradaš (39 god.) navodi: „*Čovjek koji je ostao bez goriva u traktoru, valjda u nervnom rastrojstvu, pištoljem je ubio ženu i dvoje djece, pa sebe. Pokušali su ga spriječiti ali nisu uspjeli*“.⁶⁰

O općem metežu i stradanju Srba u izbjegličkim kolonama izvještava i tjednik *Vreme*: „*Subota 5. avgusta – Hrvati osvajaju Knin oko podneva. Jedan za drugom padaju i ostala mjesta. Krajiška vojska je u rasulu, bacaju se puške, a organizovano povlačenje pretvara se u opću bežaniju*“.⁶¹ U svojoj knjizi piše o tome i Mile Dakić, potpredsjednik Srpskog nacionalnog vijeća „SAO Krajine“: „*Vojska RSK se utrkivala s narodom da prije njega napusti Krajinu (između Gline i Dvora na Uni). Najsavremeniji tenkovi su gazili traktore i zaprežna vozila vlastitog naroda*“.⁶² U prilog tomu govori i izjava svjedoka da je u Kninu, prije ulaska Hrvatske vojske, vidio mrtvog čovjeka u autu kojega je pregazio tenk: „*(...) Na desnoj strani putića (prema upravi Dizel depoa) našao sam jedan milicijski 'stojadin'. Tragovi su ukazivali da ga je pregazio tenk. Bio je potpuno spljošten, a iz auta je virila ljudska noga. (...) Tada još HV nije ušla u grad*“.⁶³ U izdanju *Vojske*, pod naslovom *U jad mi se svijet pretvorio*, piše se o izbjeglim Srbima iz Hrvatske i pravcima njihova povlačenja. Tako autor piše da su izbjeglice iz „RSK“ i dijela RS (Glamoč, Grahovo i Drvar) krenule prema tri grada: Sanskom Mostu, Prijedoru i Banja Luci. U članku se govori o 150.000 izbjeglica. Prema izjavama pojedinaca, zbog loših cesta stvarale su se kolone pa se stajalo po nekoliko sati, a najbržima je trebalo oko 45 sati do SRJ, napominjući da su na samom putu mnogi stradali od žeđi, umora i stresa. Dalje se u članku navodi da su kolone još više stradale od 5. muslimanskog korpusa, napominjući da se podatci o stradalima ni ne znaju: „*(...) dok su hrvatski časnici odugovlačili s humanitarnim sporazumom o prelasku konvoja iz 'Republike Srpske Krajine' u Republiku Srpsku, Muslimani su iz pravca Bosanske Bojne provalili u Topusko i počeli pokolj ljudi po autobusu*“.⁶⁴ O smjerovima kretanja i sudbinama pojedinih kolona govori i srbijanska literatura.⁶⁵

⁵⁹ Progoni istočno od raja, *Intervju*, br. 367, 25. VIII. 1995, 5. O samoubojstvima vojnika na putu piše i Sekulić u svojoj knjizi navodeći: „Jedan borac izvršio je samoubistvo kada je izbjeglička kolona krenula iz Topuskog ka Glini i Petrinji“ (SEKULIĆ 2001, 221).

⁶⁰ *Ljudi s traktora*, *Nin*, br. 2329, 18. VIII. 1995, 29.

⁶¹ Slom i seoba, *Vreme*, br. 215, 14. VIII. 1995, 4.

⁶² DAKIĆ 2002, 62.

⁶³ *Vojna operacija „Oluja“ i poslije* 2001, 27.

⁶⁴ *U jad mi se svijet pretvorio*, *Vojska*, br. 157, 10. VIII. 1995, 35.

⁶⁵ O povlačenju kolone srpskih izbjeglica pišu i drugi srpski izvori: „Kolonu mučenika nitko ne štiti. To dobro znaju i ustaše. Puštaju je da ide dalje, što dalje to za njih bolje“ (VRCELJ 2002, 217).

O sudbini srpskih izbjeglica 8. kolovoza 1995. izvijestio je i ljubljanski list *Delo*, objavivši vijest u kojoj se navodi da su kolonu srpskih izbjeglica iz oslobođenih krajeva Republike Hrvatske u nedjelju prije podne blizu Bosanskog Petrovca raketirali zrakoplovi Vojske Republike Srpske i da je napad naredio zapovjednik Karadžićeva zrakoplovstva Živimir Ninković. On je, piše *Delo*, dvadesetak minuta prije napada upozorio da će vojnike hrvatskih Srba u koloni, u kojoj su bili i civili, smatrati bjeguncima i napasti ih ako se ne vrate u Hrvatsku na izgubljene položaje. Pritom se list poziva na izjavu pukovnika Vlade Babića koji je vodio kolonu izbjeglica i vojnika iz „Krajine“. U napadu je, tvrdi Babić, Karadžićevo zrakoplovstvo upotrijebilo kazetne bombe. Poginulo je više od dvadeset, a ranjeno je oko stotinu osoba. U Banja Luci je, tvrdi *Delov* dopisnik, osnovan prijeki sud koji je osudio dvadeset vojnika i nižih časnika „Vojske RSK“ jer su napustili bojne postave oko Knina i Benkovca.⁶⁶

Neke od izjava izbjeglih Srba iz Hrvatske u srpskom tisku nakon Oluje potvrđuju da su pojedine javne objekte i vlastite kuće prije povlačenja zapalili sami Srbi. Primjerice, u tjedniku *Vreme* navedeno je: „*Jedan meštatin koji ostaje uzima pušku i odlazi u borbu nameravajući da se tuče koliko može, da na kraju zapali svoju kuću i da tek onda beži (...)*“.⁶⁷ U političkom dnevniku *Naša Borba* objavljeno je svjedočenje Miodraga Č. (32 god.) iz Obrovca, koji je ranjen pri povlačenju kod mjesta Srb, a na liječenje je doveden u Vojno-medicinsku akademiju u Beogradu: „*Povlačeći se ka Srbu i Drvaru, prolazili smo kroz pusta mjesta. Nije bilo ni mrtvih ni ranjenih civila ni vojnika, samo prazne kuće i domaće životinje. Povremeno su se čule eksplozije u nekim objektima koje su sami Srbi minirali, nakon odlaska, da ne padnu Hrvatima u ruke – bolnice, pošte, magacini s oružjem koje nisu uspjeli da izvuku*“.⁶⁸

Oko smještaja ljudi i njihova primitka u Srbiji postojale su razne analize. U članku pod naslovom *Pregrupisanje Srba* navode se kalkulacije o preseljenju Srba s područja Hrvatske na Kosovo, a navodi se i neadekvatan tretman srbijanske vlade i humanitarnih organizacija. Tako se ističe da je Bratislava Morina, predstavnica srbijanske vlade za humanitarna pitanja, došla čak u Banja Luku i predložila izbjeglicama „*da ne inzistiraju na odlasku u SRJ*“, uz napomenu da ih SRJ neće zaboraviti i da će im pružiti svu potrebnu pomoć. Prenoseći reakcije ljudi, novinarka potom navodi da je „*jedan brka iz Knina*“ iz mase poručio: „*Samo pokušajte da nas zaustavite. Znete li da iza nas ide vojska?!*“. Kako je dalje u tekstu i spomenuto, već su u nedjelju (5. kolovoza, op. A. H. T.) bile zatvorene granice

⁶⁶ Srpske izbjeglice raketirali srpski zrakoplovi, (http://pubwww.carnet.hr/mvp_news/hna/Kolovoz95/0808952.hna.html#index16), pristup ostvaren 17. VIII. 2008.

⁶⁷ Slom i seoba, *Vreme*, br. 215, 14. VIII. 1995, 4.

⁶⁸ HR-HMDCDR, 18, Digitalna zbirka dokumenata, (Leci sa uputstvima za povlačenje, *Naša Borba*, 12-13. VIII. 1995, 9).

„za sve izbjeglice iz RSK i za vojno sposobne muškarce iz nekadašnje Martićeve države“.⁶⁹ Takvu situaciju potvrđuje i izjava Bratislave Morine u istom članku: „Ko trguje srpskim dušama: ja lično, kao komesar, nisam mogla da shvatim da ovde (u Srbiju, op. A. H. T.) treba da dođu vojni obveznici i da budu zbrinuti. Ako neko misli dobro svom narodu onda taj muški deo stanovništva mora da brani svoju teritoriju. Recite u čemu je smisao onda četverogodišnjeg ratovanja“.⁷⁰ U prilog raznim spekulacijama o teškome položaju izbjeglih Srba iz Hrvatske i njihovu izbjegličkom statusu u SRJ govori i članak od 15. rujna 1995. u kojem se spominju prisilna odvođenja doseljenih Srba iz Krajine u Arkanove kampove kod Erduta i o zlostavljanja koja su morali proći.⁷¹ S tim u vezi tek je godinu dana kasnije, na temelju procjena Helsinškoga komiteta Srbije, donesen u *Ninu* podatak da je kroz Arkanov kamp u Erdutu u godini dana prošlo oko 20.000 Srba iz Hrvatske. Sve je privodio i tamo slao MUP Srbije, pronalazeći ih na adresama koje je, prema svjedočenjima odvedenih, davao Crveni križ Srbije i Jugoslavije. Prema svjedočenju, B. S. iz Gline, koji je 8. rujna 1995. odveden zajedno s još 14 Srba iz Hrvatske iz kolektivnoga izbjegličkog centra u Knjaževcu, proveo je u Erdutu devet dana. Bio je podvrgnut raznim metodama mučenja: klečanje na kamenu, zatvaranje u pseću kućicu i lajanje te 24 sata provedena u bačvi hladne vode i nošenje oko vrata kamena teškog oko 30 kilograma. N. B. iz Knina kaže da je, uza sva fizička maltretiranja, ipak najteže podnosio verbalne torture: „Zvali su nas izdajnicima, kukavicama, babama, isključivim krivcima za pad Krajine, srpskim govornima, majmunima (...) što je najgore, morali smo sve te uvrede da ponavljamo: ‘Ja sam najgori Srbin’, ‘Ja sam izdajnik srpstva’ (...)“.⁷² U istom se članku kasnije navodi: „Iscrpljeni fizičkim maltretiranjima, svrstani među krivce za avgustovski egzodus Srba iz Hrvatske, pojedini su Krajišnici u nervnom rastrojstvu pribegli samoubistvu, ili su kasnije od posledica ‘tretmana’ umrli. (...) Pravu istinu znaju tek porodice, koje zbog straha još čute (...) i pokušavaju ostvariti prava: penzije i stipendije“.⁷²

Jugoslavenski je tisak posvetio velik prostor sudbinama ljudi u izbjegličkim kolonama, a glavni je stav tiska bila osuda Zapada zbog izostavljene pomoći i nekažnjavanja Hrvatske. Dio tekstova, posebice u listovima *Vreme* i *Nin*, donijet će svjedočanstva u kojima se vidi i druga strana stradanja civila u kolonama. Tako su donesena svjedočanstva o umiranju, ubojstvima i samoubojstvima koja su se dogodila u izbjegličkim kolonama između civila i srpske vojske koja se povlačila. Svjedočanstva o navedenim stradanjima potvrđena su nekoliko godina kasnije i u memoarskom gradivu.

⁶⁹ Pregrupisanje Srba, *Monitor*, br. 252, 18. VIII. 1995, 22-23.

⁷⁰ Ko trguje srpskim dušama, *Intervju*, br. 2332, 8. IX. 1995, 17.

⁷¹ Full metal jacket, *Nin*, br. 2333, 15. IX. 1995, 15.

⁷² Ja sam najgori Srbin, *Nin*, br. 2377, 19. VII. 1996. (<http://www.nin.co.yu/arhiva/2377/2377b.html>), pristup ostvaren 17. VIII. 2008.

O prijedlozima za kraj rata u BiH i Erdutskom sporazumu

Krajem kolovoza većina se članaka počela baviti pitanjima mirovnoga pregovora i stanja u BiH. Pod naslovom *Mi smo zdravi Srbi*, Momčilo Krajišnik, predsjednik skupštine Republike Srpske, govori o razgovoru u Ženevi sa su-predsjedateljima Bildtom i Stoltenbergom, navodeći da se prostor BiH vidi kao zemljopisno kompaktan prostor. No, prema riječima Krajišnika, u obzir je uzeta i činjenica o formiranju dvaju zasebnih teritorija, dviju zasebnih država, koje bi bile gospodarski, vojno i teritorijalno povezane, što Krajišnik smatra velikim napretkom i povoljnom situacijom za Srbe. Kao svojevrsan zaključak Krajišnik dodaje da se mora uzeti u obzir realno stanje, a to je da BiH ne postoji, da je ona podijeljena te da gotovo više od tri godine funkcioniraju odvojene države.⁷³

O viđenju odnosa snaga u BiH već se u srpnju 1995. izjasnio i Vuk Drašković, tadašnji vođa opozicijske stranke Srpskoga pokreta obnove, u intervjuu pod naslovom *I dalje za veliku Srbiju*. U opsežnom izlaganju on govori o događajima u Hrvatskoj i BiH te daljnjem razvoju političkih prilika nakon mirovnih pregovora. Tako Drašković polazi od činjenice da je područje cijele BiH srpski etnički prostor. Za njega je neprihvatljiva podjela BiH na srpski i muslimansko-hrvatski entitet: „Kada kažem da prihvatam plan Kontakt grupe kao osnovu za dalje pregovore, ja nipošto ne kažem da 49% Bosne i Hercegovine bude srpsko, a ostalo ne bude srpsko. Taman posla! Da mirovni plan kaže i da je 60% Bosne srpsko, a ostalo nesrpsko, ja bih rekao da sam protiv“. Za njega je mirovni plan samo mogućnost za političke pregovore prema kojem bi BiH s 85% teritorija ušla u konfederaciju sa Srbijom i Crnom Gorom, dok bi samo 15% pripalo Hrvatskoj.⁷⁴

U članku *Zašto zvona ne zvone*, autor članka komentira događaje na prostoru bivše Jugoslavije te navodi da se Tuđmanova politika do 1992. mogla efikasno zaustaviti silom, a da se sada mora zaustaviti politikom. Naime, autor analizira „Plan Z-4“, navodeći da se Srbima, između ostaloga, nudila vlastita zastava, grb, valuta, policijske snage. Po njemu je to bio maksimum koji je trebalo prihvatiti s obzirom na činjenicu da Zapad nikad ne bi međunarodno priznao „RSK“. Nejedinstvo državopolitičkoga rukovodstva, slabljenje vojske, odbijanje mirovnoga plana, iskustva su, prema njegovim riječima, koja bi trebalo iskoristiti u mirovnoj inicijativi za „bivšu Bosnu i Hercegovinu“ kojom se Republici Srpskoj nude povoljnija rješenja. Tako se zaključuje „da bi bosanski Srbi morali biti mudriji i konstruktivniji (od pobunjenih Srba u Hrvatskoj, op. A. H. T.)“.⁷⁵ U članku *Sve zavisi od moćnika*, razrađuje se pitanje mirovne inicijative u BiH, pozivajući se

⁷³ Mi smo zdravi Srbi, *Nin*, br. 2330, 25. VIII. 1995, 14.

⁷⁴ I dalje za veliku Srbiju, *Intervju*, br. 362, 21. VII. 1995, 12-13.

⁷⁵ Zašto zvona ne zvone, *Vojska*, br. 159, 24. VIII. 1995, 12.

na njemačku agenciju DPA i izjavu Klausa Kinkela. Prema pisanju autora, SAD će inzistirati na pet točaka. Prva točka predviđa da će se BiH podijeliti na dva državna entiteta, muslimansko-hrvatski (51%) i srpski (49%). Nadalje, BiH bi postala Unija dvaju državnih entiteta u međunarodno priznatim granicama s mogućnošću stvaranja konfederacije: srpskoga dijela sa Srbijom i Crnom Gorom i muslimansko-hrvatskoga dijela s Hrvatskom. U mirovnoj inicijativi uključena je i mogućnost ukidanja sankcija SRJ, a navedeni mirovni plan trebale bi osiguravati snage NATO-a, za razliku od dotadašnjih mirovnih snaga UN-a. Kao zaključak, autor navodi da mirovna inicijativa ovisi o opredjeljenju SAD-a za mir i ukidanje sankcija SRJ koja je pridobila rukovodstvo RS u budućim pregovorima.⁷⁶ O mirovnim pregovorima piše i u članku *David, Golijat i javno mnjenje* u kojem se analiziraju isječci iz stranoga tiska te se navodi da su razlozi bombardiranja RS bili pritisak na Srbe da prihvate mirovni plan prema diktatu Amerike koji je išao na štetu Srba jer je zahtijevao promjenu odnosa vojnih snaga na Balkanu i potvrdu kredibiliteta NATO-u i UN-u.⁷⁷

U članku *Mir nadohvat ruke* sagledava se situacija u BiH pred mirovne pregovore. Autor iznosi kako je za mirno razrješenje krize na prostoru nekadašnje Jugoslavije nužno da Zapad zaustavi muslimansko-hrvatsku ofenzivu u Zapadnoj Bosni i Posavskom koridoru. Iz članka može se izdvojiti komentar da, unatoč pomoći Zapada, ponajprije SAD-a i Njemačke, Muslimani i Hrvati postavljaju uvjete: Muslimani da se deblokira Sarajevo, a Hrvati da se riješi pitanje Istočne Slavonije. Tako komentator navodi da jedino „Republika Srpska Krajina“ i Republika Srpska idu na pregovore bez uvjeta te zaključuje kako se može očekivati da će Hrvati i Muslimani uvijek postavljati dodatne uvjete koji su tako smišljeni da nikada neće biti prihvatljivi Srbima zbog čega bi ih mogli okriviti za neuspjeh mirovnih pregovora.⁷⁸

Preostali članci u studenome bave se Daytonskim sporazumom. U članku *Oprečni interesi* autor se pita hoće li sporazum donijeti samo vojni i teritorijalni „status quo“ i obustaviti neprijateljstva ili će biti uvodom u trajnu stabilizaciju na Balkanu. Komentator kao zaključak navodi da je SRJ bila izložena i najvećim pritiscima iako je dotada pružila najveći doprinos mirovnom procesu.⁷⁹ U narednom članku *Erdutski sporazum*, koji je objavljen 23. studenog 1995, navodi se da su potpisivanjem Erdutskoga sporazuma zadovoljni pregovarači u Daytonu jer su njime učinjeni krupni koraci u ostvarenju sveobuhvatnoga rješenja krize u bivšoj Jugoslaviji i jer je njime suzbijena mogućnost izbijanja ponovnog rata. No unatoč tomu, ističe se da Erdutskim sporazumom nisu zadovoljni mnogi oporbni krugovi

⁷⁶ Sve zavisi od moćnika, *Vojska*, br. 161, 7. IX. 1995, 27.

⁷⁷ David, Golijat i javno mnjenje, *Vojska*, br. 162, 14. IX. 1995, 30.

⁷⁸ Mir nadohvat ruke, *Vojska*, br. 164, 28. IX. 1995, 5.

⁷⁹ Oprečni interesi, *Vojska*, br. 171, 16. XI. 1995, 5.

u Hrvatskoj kao i neki politički krugovi u SR Jugoslaviji. Tako se zaključuje da su kao i u svakom kompromisu, obje strane nešto dobile i ponešto izgubile.⁸⁰ U članku od 30. studenog 1995. *Kraj rata*, ne krije se zadovoljstvo uspješnim završetkom pregovora u Daytonu. Autor ističe da bi jugoslavenska politika morala inzistirati na provođenju Daytonskoga sporazuma i učvrstiti jugoslavenski međunarodni položaj, odnosno potvrditi položaj Jugoslavije kao „*centralne balkanske zemlje u političkom i gospodarskom smislu*“.⁸¹

Iz navedenih je članaka jasno da je jugoslavenska javnost davala veliku pozornost mirovnim pregovorima u BiH i položaju Srba. Uredništva časopisa jasno su isticala važnost mirovnih pregovora, vidjevši u tome mogućnost političkoga afirmiranja SRJ.

O Haškom sudu

Nakon opširnih analiza o uzrocima pada „Krajine“, Daytonskom sporazumu i općim geopolitičkim prilikama na prostoru bivše Jugoslavije, u izdanju *Intervjua* od 22. prosinca 1995. dio je prostora posvećen *Haškom sudu*. U članku pod naslovom *Rat se nastavlja u Hagu* donosi se opsežna analiza o nastavku rata koji će se voditi na Haškom sudu gdje, prema riječima autora, Srbija ne smije biti gubitnica. Tako autor navodi da razmjeri stradanja Srba u Hrvatskoj i BiH još nisu utvrđeni, ali da ima nagovještaja da je Haški sud spreman na optuženičku klupu izvesti hrvatske i muslimanske ratne zločince, što prema autoru ovisi od haškoga tužiteljstva, ali ponajprije i od samih Srba. U sustavnom radu na prikupljanju podataka o žrtvama navode se ustanove: Informativni centar Srpskog sabora, Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava, Udruženje logoraša 1991, Dokumentacioni centar srpskog komesarijata za izbjeglice, Fond za humanitarno pravo i Helsinški odbor za ljudska prava. Prema izvještajima Komiteta, popisano je 554 logora za Srbe. Najveći je broj (371) vezan za teritorij BiH, zatim za Hrvatsku (162), ali i za Sloveniju (21). Prema izjavama nadležnih, navedeni broj nije konačan, već se svakodnevno proširuje. Veliku zaslugu za optužnice koje će biti podignute za zločine protiv Srba, autor pripisuje i Srbima u SAD-u, odnosno Saboru srpskoga ujedinjenja iz Amerike koji je u studenome 1995. posjetila i peteročlana ekipa Međunarodnoga suda u Haagu. Sabor je radio na obradi svjedočanstava srpskih zatvorenika iz logora Tarčin kod Sarajeva te je navedene podatke predočio predstavnicima OUN-a u Ženevi i New Yorku. Tada je Mirjana Samardžija, predstavnica Sabora, dobila priliku razgovarati s tužiteljem Goldstoneom koji je, prema riječima autora, obećao podizanje optužnice. Premda

⁸⁰ Erdutski sporazum, *Vojška*, br. 172, 23. XI. 1995, 5.

⁸¹ Kraj rata, *Vojška*, br. 173, 30. XI. 1995, 5.

autor navodi da je sud u Haagu formiran zbog političkoga pritiska na zaraćene strane, ističe se neminovna potreba suradnje s Haškim sudom. Od početka rada Suda podignuto je pedeset i osam optužnica protiv, kako to autor navodi, Jugoslavena. Od toga broja pedeset i jedna optužnica odnosi se na Srbe, a sedam na Hrvate koji su okrivljeni za zločine nad Bošnjacima. U tekstu se navodi da sud u Haagu nije podigao niti jednu optužbu za ratne zločine počinjene nad Srbima. Nadalje, ističe se da je potpisivanje Daytonškoga sporazuma promijenilo političku klimu prema SRJ i Republici Srpskoj, a i sam je tužitelj Richard Goldstone iskazao spremnost primiti dokumente za podizanje optužnica.⁸² U navedenom izlaganju vidi se politička homogenost svih srpskih predstavnika, pa tako i srpskog iseljništva, no ne navodi se potreba da Srbi priznaju krivnju, a kamoli da procesuiraju srpske zločine i zločince.

Iščitavajući članke koji se odnose na završetak rata, Daytonski sporazum kao i za pitanja Haškoga suda, u jugoslavenskom su tisku vidljivi umjereniji stavovi. Tako se nužno ističe suradnja Jugoslavije s Haškim sudom, ali prema pisanju navedenih izdanja, stav se prema Jugoslaviji nakon mirovnih pregovora mijenja i time omogućuje bolji status i na Haškom sudu.

O progonu nesrpskoga stanovništva

Na kraju, zbog objektivnosti, zanimljivo je spomenuti da je manji dio prostora u srbijanskom tisku bio posvećen i progonima nad nesrpskim stanovništvom 1991. kao i novomu valu progona 1995. godine. Masovni progoni i iseljavanja počeli su u Istočnom Srijemu usporedo s početkom Domovinskoga rata u Hrvatskoj u srijemskim selima i naseljima u kojima su Hrvati činili većinu. Tako je potpuno iseljeno veliko hrvatsko selo Kukujevci, koje je gotovo u stopostotnom broju bilo nastanjeno Hrvatima, a kuće i ostala imovina su opljačkani. Slična je sudbina zadesila i velika sela Hrtkovci, Gibarac i Slankamen iz kojih je iseljeno više od 80% Hrvata. U Jugoslaviji je do 1991. godine na području Srijema, Banata i Bačke (regija Vojvodina) bilo oko 111.000 Hrvata, a poslije Domovinskog rata iz te je zemlje prognano i iseljeno u Hrvatsku između 30.000 i 45.000 Hrvata tako da ih je prema popisu stanovništava iz 2002. u Vojvodini bilo samo polovica od prijeratne brojke – 56.546.⁸³ Iako u Vojvodini nije bilo rata, veći broj prognanih i iseljenih Hrvata zamijenilo je sa Srbima u Hrvatskoj kuće i imovinu, unatoč tomu što su uglavnom lošije prolazili nego Srbi jer su hrvatska imanja bila veća,

⁸² U dodatku pod naslovom *Srpska crna lista* donosi se popis na kojem se navode imena protiv kojih Srbija traži podizanje optužnice (*Intervju*, br. 372, 22. XII. 1995, 20).

⁸³ ŽIVIĆ, Dražen. Depopulacija Hrvata u Vojvodini (1953.–2002.), (<http://www.hrz.hr/aktualno/zivic.htm>), pristup ostvaren 20. IX. 2008.

bogatija i bolje uređena. Prije *Bljeska* i *Oluje* zamjena je tekla relativno sređeno, ali poslije tih vojno-redarstvenih operacija u Hrvatskoj dio Hrvata iz Vojvodine, i to uglavnom iz Srijema, doslovno je preko noći opljačkan i protjeran.

U izdanju *Intervjua* pod naslovom *Ubistva sa prigušivačem*, donosi se prikaz sudskoga procesa u Sremskoj Mitrovici koji sudi Srbima za etničko čišćenje nad Hrvatima i Slovacima. Optužbe su se zasnivale na izjavi jednoga od četvorice koji su u Šotu i Kukujevcima ubili četvero Hrvata i jednoga Slovaka. Autor u članku prenosi izjave odvjetnika optuženih citirajući jednoga od optuženika: „*Moj princip je bio da se na lep i miran način sa njima razgovara, sa tim hadezeovcima, i da im mi lepo predočimo činjenice da znamo da su oni simpatizeri Tuđmana, pa da se dobrovoljno ise*“. Prema izjavi odvjetnika, njegov klijent sve što je počinio od početka rata počinio je s neskrivenim ponosom u uvjerenju da čini dobru i domoljubnu stvar, dodajući da je takve osjećaje crpio iz strašne medijske propagande i Šešeljevih nacionalističkih mitinga po Srijemu koji su se održavali uz blagoslov vlasti. No, sliku o stanju u Srijemu 1991. godine možda najbolje ilustriraju riječi Rade Čakmaka, vozača iz Grubišnoga Polja, koji se 1991. prozvao četničkim vojvodom i za kojim je u Hrvatskoj raspisana tjeratica: „*Mi Hrvatima u očima poznajemo ko je ustaša i odmah znamo koga treba iseliti. Tante za tante, oni nas a mi njih. (...) Znaš, teško je, veoma teško zaklati čoveka prvi put, ali kad već ideš da to učiniš po drugi put, onda u sebi osjetiš nagon lovačkog psa, i slediš trag krvi (...)*“.⁸⁴ O istoj temi piše i članak *Srbin sam time se dičim*, objavljen 3. studenoga 1995. u *Intervjuu*, u kojem Mihajlo Ulemek, pripadnik Arkanove postrojbe, otvoreno govori o napadima na Hrvate i etničkom čišćenju u Slankamenu. Ulemek govori o maltretiranjima i noćnim telefonskim pozivima kojima su prisiljavali Hrvate da se ise pa i otvorenim fizičkim likvidacijama i podmetnutim bombama: „*Išao sam u Slankamen da malo 'potprašim' Hrvate. (...) Poneka bomba mi je ispala iz ruku pa padne u neku hrvatsku kuću*“.⁸⁵ Progoni Hrvata koji su uslijedili nakon *Bljeska* i *Oluje* prikazani su i kroz ispovijed Hrvata iz Srijema u članku *Teror bitanga i zapadnoslavonaca*. On opisuje kako je morao napustiti svoje imanje i kuću bez ikakve naknade i mogućnosti prodaje, potom govori o progonima u Srijemu, spaljivanju katoličke crkve u selu Vašice te o ubojstvima počinjenima nad Hrvatima u Šotu i Kukujevcima, navodeći poi- menično počinitelje.⁸⁶

Članci koji su govorili o progonima nesrpskoga stanovništava, o otvorenim likvidacijama Hrvata i njihovim progonima nakon *Oluje*, objavljeni su u tjednicima *Intervju* i *Nin*. iako autor članaka u *Intervjuu* iznosi podatke o stradalima i

⁸⁴ Ubistva sa prigušivačem, *Intervju*, br. 365, 21. VII. 1995, 21-23.

⁸⁵ Srbin sam time se dičim, *Intervju*, br. 371, 3. XI. 1995, 18-22.

⁸⁶ Teror bitanga i zapadnoslavonaca, *Nin*, br. 240, 1. XI. 1995, 30-31.

iseljenima kao i o vođenju kaznenoga postupka protiv počinitelja zločina, ne daje neke svoje opaske iz kojih bi se dali iščitati njegovi stavovi. Kao zaključak autor iznosi da bi se takvim kaznenim postupcima, koji se provode za zločine iz 1991. godine, mogao popraviti ugled Srbije u svijetu.

Zaključak

Uvid u navedena tjedna izdanja srbijanskoga tiska pokazuje kako su srbijanski mediji izvještavali srpsku javnost o događajima u Hrvatskoj i BiH uoči, tijekom i nakon *Oluje* te neposredno prije potpisivanja Daytonskoga sporazuma. Gledajući u cjelini, može se kazati da srbijanski tisak uglavnom osuđuje svjetsku javnost zbog pada „RSK“, pišući o sveopćoj svjetskoj uroti protiv Srba i zazivanju „aveti fašističke prošlosti“. Ipak, u pojedinim se člancima realno priznaje potpuni vojno-politički kolaps „RSK“ i premoć Hrvatske vojske. Kao glavni razlozi pada „RSK“ navode se brojčana i vojna premoć HV-a, angažman američkih obavještajnih i vojnih snaga te potpuna nemogućnost političkog vrha „Krajine“ da organizira obranu.

Prateći prema sadržajnim cjelinama članke i analize srbijanskoga tiska u razdoblju od pola godine, moguće je uočiti teme koje su tada najviše zaokupljale jugoslavensku političku i širu javnost. Neposredno nakon operacije *Oluja* i neočekivanoga pada „RSK“, u srbijanskom je tisku iznesen cijeli niz rasprava i analiza o uzrocima i posljedicama pada. Zazivalo se cijelo srpstvo u obranu srpskih zemalja i osuđivala se međunarodna javnost, a dio analiza s povijesnim osvrtom poprimio je sindrom kolektivne mitomanije o pobjedi Srba nad Turcima i Nijemcima koja je bila prisutna i kod seljaka u izbjegličkoj koloni i kod sveučilišnog profesora. Nakon prvotne nevjerice i šoka zbog pada „Krajine“, veći je dio članaka posvećen mirovnim pregovorima u BiH, uz primjetno postupno distanciranje od krajiškoga političkog rukovodstva. U svojim su tekstovima analitičari, svjesni nemogućnosti ujedinjenja srpskih zemalja, osuđivali krajinsko rukovodstvo zbog neprihvatanja „*Plana Z-4*“ koji bi im osigurao status države u državi, nastojeći navedeno iskustvo prenijeti na bosanske Srbe. Većina listova pisala je i naglašavala miroljubivu politiku Jugoslavije kao i njezinu neupitnu spremnost za dogovore. Nagovještaj ishoda *Daytonskog sporazuma*, odnosno dobivanja zasebnoga statusa Republike Srpske u granicama BiH, dao je dijelu autora dodatan poticaj u kojem su vidjeli šansu za Jugoslaviju kao obnovljenu političku silu na Balkanu. Upravo je *Daytonski sporazum* i pozicija koju su Srbi stekli otvorio i pitanje suradnje s Haškim sudom, pri čemu se trebalo paziti da Srbija ne ispadne gubitnica.

Analizirajući pojedina tjedna izdanja može se uočiti određena razlika u njihovu pisanju i tjednim komentarima. Tjednik *Vojska* objavljivao je veći broj „mitološko-povijesnih“ članaka za široko čitateljstvo u kojima se glorificiralo srpsko

junaštvo. Uz analize razloga pada „Krajine“, mitovi i povijest konstantno su se isprepletali u tjedniku, a članci su bili emotivno nabijeni, naglašavajući ponovno oživljavanje fašizma u Hrvatskoj. S druge strane, politički časopis *Nin* je aktualnu političku stvarnost u Srbiji i na njezinu širem području pokušao prikazati nešto objektivnije, premda nekih većih odstupanja od službene vladajuće politike nije bilo. U tjedniku *Intervju*, koji je u svakome svom broju donosio intervju s nekom javnom osobom iz dnevno-političkih događaja, gradacija je bila vidljiva. Tako će od svojih radikalnih stavova o sveopćoj zavjeri protiv Srba i srpstva te tendencioznom pisanju s povijesnim osvrtom biti u svojim političkim procjenama odnosa snaga na prostoru bivše Jugoslavije puno umjereniji. Tjednik *Monitor* je od početka izlaženja pokušao izvještavati što objektivnije i pod manjim utjecajem vlasti u Beogradu.

Zaključno se može ustanoviti da je tisak, uz televiziju, bilo najvažniji medijski izvor koji je utjecao na formiranje stavova jugoslavenske javnosti. Svaki od dnevnika i tjednika koji su u ovom članku obrađeni imali su svoj krug čitatelja te su time bili i odraz stavova određenoga kruga ljudi u Saveznoj Republici Jugoslaviji.

Kratice

BiH – Bosna i Hercegovina; CIA – The Central Intelligence Agency; DPA – Die Deutsche Presse-Agentur; HV – Hrvatska vojska; HMDCDR – Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; HVO – Hrvatsko vijeće obrane; JNA – Jugoslavenska narodna armija; MPRI – Military Professional Resources Incorporated; NATO – North Atlantic Treaty Organization; OUN – Organizacija Ujedinjenih naroda; RH – Republika Hrvatska; RSK – Republika Srpska Krajina; SAD – Sjedinjene Američke Države; SANU – Srpska akademija nauka i umetnosti; SFRJ – Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija; SRJ – Savezna Republika Jugoslavija; SVK – Srpska vojska Krajine; UN – Ujedinjeni narodi; VJ – Vojska Jugoslavije; VRS – Vojska Republike Srpske.

Bibliografija

Izvori

- Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata (HR-HMDCDR)
Digitalna zbirka dokumenata.
Glavni štab Srpske vojske Krajine.
Paradržavne i paravojne postrojbe na okupiranom području RH 1990.–1995., RSK.
Vlada RSK.
Hrvatski državni arhiv (HR-HDA)

Ured Predsjednika. Nacionalne manjine.

Novine

Intervju, Beograd, 1995.

Jutarnji list, Zagreb, 1995.

Nin, Beograd, 1995.

Vojska, Beograd, 1995.

Vreme, Beograd, 1995.

Monitor, Podgorica, 1995.

Literatura

MARIJAN Davor (2007), *Oluja*, Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata.

SEKULIĆ, Milisav (2001), *Knin je pao u Beogradu*, Bad Vilbel: Nidda Verlag GmbH.

BULATOVIĆ, Momir (2004), *Pravila ćutanja: Istiniti politički triler sa poznatim završetkom*, Beograd: Narodna knjiga Alfa.

DAKIĆ, Mile (2002), *Krajina kroz vijekove*, U prognaništvu: Vedes.

Vojna operacija „Oluja“ i poslije (2001), Zagreb, Hrvatski Helsinški odbor.

VRCELJ, Marko (2002), *Rat za Republiku Srpsku Krajinu 1991.–1995.*, Beograd, Srpsko kulturno društvo „Zora“.

World Wide Web

Srpske izbjeglice raketirali srpski zrakoplov,

(http://pubwww.carnet.hr/mvp_news/hna/Kolovoz95/0808952.hna.html#index16), pristup ostvaren 17. kolovoza 2008.

Ja sam najgori Srbin,

(<http://www.nin.co.yu/arhiva/2377/2377b.html>), pristup ostvaren 17. kolovoza 2008.

ŽIVIĆ, Dražen. Depopulacija Hrvata u Vojvodini (1953.–2002.),

(<http://www.hrz.hr/aktualno/zivic.htm>), pristup ostvaren 20. rujna 2008.

The end of Serbian quasistate government in Croatia as seen by the weekly Yugoslav press

This article provides an overview of the end of the serb quasistate „Krajina“ government in Croatia. Alongside the original materials, the following Yugoslav weekly publications were used: *Intervju*, *Nin*, *Vojska* i *Monitor*. The article focuses on the context of the military and police operation Oluja (Storm) as the key event which changed the balance of power and created a new geopolitical reality. This operation brought freedom to Croatia and prevented a new tragedy and a

humanitarian disaster of the population of the Bihać enclave and the Western Bosnia. It also made possible the joint offensive of Croatian forces and forces of the Army of Bosnia and Herzegovina against the Bosnian Serb forces. The defeat of the Serbian forces in Croatia and Bosnia and Herzegovina opened the door to political negotiations and signing of Dayton Peace Accord for Bosnia and Herzegovina as well as signing of the Erdut Accord which peacefully reintegrated the remaining part of the occupied territory of the Republic of Croatia (the Croatian Danube region).

Ključne riječi: jugoslavenski tisak, Oluja, Plan Z-4, evakuacija, Krajina, srpska vojska, Hrvatska vojska.

Keywords: Yugoslav press, operation „Storm“, Plan Z-4, evacuation, Krajina, Serbian Army, Croatian Army.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 41

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized, bold font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2009.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 41

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Damir Boras

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u studenome 2009. godine

Naklada

400 primjeraka